

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет міжнародних відносин
Кафедра журналістики

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

Нестеряк Юрій Васильович

«___» _____ 2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
ВПЛИВ НЕГАТИВУ У ЗМІ НА ПОВЕДІНКУ ОСОБИСТОСТІ
І СУСПІЛЬСТВА

Виконавець: Вересоцький Ігор Миколайович

Керівник: Завідувач кафедри ,
д-р наук з держ. управл., проф.
Нестеряк Юрій Васильович

Нормоконтролер: канд. пед. наук
Остапчук Світлана Сергіївна

Київ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МЕДІАНАСИЛЬСТВО ТА ТЕЛЕБАЧЕННІ.....	9
1.1. Агресія на телебаченні як небезпека для психічного розвитку молоді....	9
1.2. Форми негативного впливу ЗМІ, перші спроби виявити такий вплив на дітей та дорослих.....	14
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. НАСИЛЬСТВО В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРІ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ.....	24
2.1. Місце і роль насильства в українському медіапросторі на прикладі програми «ТСН» і телеканалу «Інтер».....	24
2.2. Взаємозв'язок між насильством у ЗМІ і реальним насильством.....	31
Висновки до розділу 2.....	38
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ , АНАЛІЗ ЯВИЩА «МЕДІАНАСИЛЬСТВО» ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПОВЕДІНКУ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА.....	39
3.1. Принципи проведення дослідження на тему впливу насильства у ЗМІ на поведінку людини. Ефекти, спричинені поширенням інформації про насильство.....	39
3.2. Фактори, що впливають на поведінку глядача і його характеристика.....	56
3.3. Як негативні новини впливають на поведінку людини та її продуктивність. Власне дослідження.....	63
Висновки до розділу 3.....	69
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ВСТУП

Актуальність проблеми. У наш час засоби масової інформації (далі – ЗМІ) відіграють дуже помітну і важливу роль – впливових сил, що створюють спрямованість соціального розвитку і його характеристику. При подальшому розвитку суспільства як інформативної системи, збільшуються її масштаби, удосконалюються її структурні компоненти та тематика інформаційних потоків і загалом, всієї інформаційної сфери. Сучасними методами впливу ЗМІ є телеканали, радіостанції, друковані видання, Інтернет. На цьому арсенал засобів впливу не закінчується, адже з подальшим розвитком методів передачі інформації, що матимуть вплив на людину і маси, будуть виникати нові засоби масової інформації (далі – ЗМІ). Така перспектива передбачає значне посилення і зростання швидкості у масово-комунікативному впливі на свідомість і психіку людини. Засоби масової інформації, що являють собою один із основних інструментів соціалізації особистості, можуть бути задіяні як на благо суспільства, його менталітету, моральних якостей, так і на шкоду.

Маніпулювання можливостями вільного доступу до інформації у сфері масових комунікацій можуть мати статус суспільної небезпеки і, в силу їх здатності проникати в масову свідомість, породжувати негативні правові установки індивідів. ЗМІ формують характерні для сучасної масової культури особистісні взірці та норми поведінки, які залишають, часто негативний, слід у історії молодіжних субкультур і привласнюються молодими людьми, впливають на їх ціннісні вподобання, принципи і поведінку. Найбільш беззахисними перед таким впливом виявляються неповнолітні та молодь. Недооцінювання ролі інформаційно-телекомунікаційної системи в суспільстві зумовлює її дисфункціональні, криміногенні й навіть кримінальні ефекти.

У структурах Ради Європи, членом якої є Україна, прийнято більше ніж сто нормативно-правових угод і рекомендацій, які відповідають за врегулювання суспільних відносин в інформаційній сфері. Більшість із таких актів спрямовані

надсягнення нейтралізації негативного впливу ЗМІ на дітей та молодь. Провідні країни світу приділяють особливу увагу сприянню розвитку цього напрямку запобіжної діяльності. На жаль, якщо порівнювати успішність таких мір у розвинутих західних державах та вітчизняній практиці, то остання досі не спроможна створити впливових механізмів захисту молодого та дорослого споживача від такого негативного медійного впливу.

Враховуючи безцінний досвід учених, треба визнати, що питання впливу негативу у ЗМІ на формування агресивної поведінки людини і суспільства досі лишаються недосконало вивченими. Увага соціологів, психологів, кримінологів, які займаються вивченням агресивних проявів поведінки залежно від вікових і інших характеристик суб'єкта, була зосереджена, передусім, на проблемі девіацій серед неповнолітніх. Проте молодіжний вік є надзвичайно важливим періодом, якщо торкнутись питання формування особистості, який оцінюється як безпосередня взаємодія людини з макросвітом. Вплив ЗМІ на молодь має свої як хороші, так і погані специфічні наслідки, однак, і засоби запобігання йому теж. З іншого боку, виходячи з потужного впливу, який справляють на формування сучасної молоді особистості Інтернет, кіно-, звуко-, відеозаписи, не можна звужувати об'єкт відповідних досліджень до рівня ЗМІ, які є лише частиною системи ЗМІ. Викладене зумовило вибір теми дослідження, визначило його наукову і практичну актуальність.

Мета й завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні місця та ролі ЗМІ в механізмі агресивної, девіантної поведінки осіб молодіжного віку та дорослих для виявлення способів мінімізації негативного впливу ЗМІ на її формування.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі **завдання**:

1. Розкрити функції та сутність засобів масової комунікації;
2. Встановити особливості механізму та інтенсивність впливу основних ЗМІ на молодь;
3. З'ясувати особливості масово-комунікативного впливу на соціалізацію особистості;

4. Визначити місце та роль ЗМІ в механізмі злочинної поведінки людини;
5. Визначити вплив ЗМІ на агресивність людини і суспільства;
6. Проаналізувати прогресивний зарубіжний досвід протидії негативному впливу ЗМІ на поведінку людини і суспільства;
7. Розробити конкретні рекомендації щодо мінімізації впливу ЗМІ на формування злочинної поведінки молоді.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі впливу ЗМІ на формування парадигм суспільного розвитку.

Предметом дослідження є зміст інформаційних потоків у ЗМІ, під впливом яких відбувається формування злочинної (девіантної) поведінки людини та суспільства, а також зовнішні прояви цієї поведінки.

Методи дослідження обрані з огляду на поставлену мету, об'єкт і предмет дослідження. Методологічною основою роботи є діалектичний метод пізнання, який застосовується у всіх розділах роботи. За допомогою історико-порівняльного методу з'ясовано історичні передумови появи насильства у сучасних ЗМІ, їх поширення, визначені перспективи подальшого розвитку ЗМІ. Системно-структурний метод надав можливість побачити в структурі злочинної поведінки наявність потреб, цінностей та установок, сформованих під впливом ЗМІ, а також дослідити ЗМІ як невід'ємний елемент соціалізації особистості. Метод порівняльного правознавства використано для дослідження інформаційного законодавства зарубіжних держав (Великобританії, Канади, Російської Федерації, США та ін.). У роботі також широко використано методи аналізу й синтезу, конкретно-соціологічні методи – анкетування.

У процесі підготовки роботи вивчено й використано законодавство іноземних держав, а також наукові праці вітчизняних та іноземних учених з кримінології, криміналістики, соціології, психології, журналістики, педагогіки, історії, філософії й інших наук.

Емпіричною базою роботи стали статистичні й аналітичні дані МВС України, Міністерства юстиції України, Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі. Крім того, використано матеріали

соціологічних досліджень Лабораторії психології масової комунікації та медіа-освіти ІСПП АПН України, Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Незалежного американського інституту з вивчення впливу засобів інформації на сім'ю, досліджень, проведених у рамках міжнародного проекту GLOBAL TGI, та інші емпіричні дані в межах теми дипломної роботи. Проведено анкетування 56 осіб молодіжного віку.

Наукова новизна одержаних результатів. У межах виконаного дослідження одержано такі результати:

– обґрунтовано, що девіантні установки та поведінкові відхилення в осіб молодіжного віку та дорослих, сформовані під впливом змісту й характеру інформаційних потоків у ЗМІ, можуть як призвести до вчинення злочину, так і залишитися нереалізованими; доведено, що під впливом ЗМІ у процесі соціалізації особистості відбувається формування її потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, тобто структурних елементів мотивації злочинної поведінки, які можуть стати мотивом вчинення злочину;

– висловлено пропозицію щодо впровадження єдиного вікового рейтингу для класифікації всієї аудіовізуальної продукції (застосовується для класифікації теле- та відеофільмів, телепрограм, комп'ютерних ігор, які пропонуються до перегляду, продажу або прокату) на основі того, що інформація, яка передається ЗМІ, ніколи не буває нейтральною й об'єктивно впливає на людей, відіграючи провідну роль у формуванні громадської думки та розвитку суспільства. Додатково досліджено механізм негативного впливу інформаційної продукції зі змістом агресії, насильства, жорстокості, елементами кримінальної субкультури на свідомість і поведінку людини і суспільства;

Удосконалено:

– положення про безперспективність репресивного шляху вирішення проблеми негативного впливу ЗМІ на молодь, умотивовано доцільність застосування регуляторних методів її подолання, спрямованих на позитивні зміни у свідомості суспільства та його окремих членів; надано рекомендації щодо заходів запобігання негативного впливу в цій сфері;

– положення про наявність закономірних зв'язків між кількістю й характером інформаційних потоків у ЗМІ і стійкими змінами у свідомості та психіці осіб молодіжного віку і дорослих (суб'єктивний чинник), а також наявність закономірних зв'язків між кількістю й характером інформаційних потоків у ЗМІ і структурою та динамікою злочинності людей (об'єктивний чинник);

– визначення поняття медіавпливу, яку запропоновано розглядати як соціально зумовлений процес поширення інформації в суспільстві на кількісно великі та розташовані в різних місцях анонімні аудиторії за допомогою спеціальних інститутів, які використовують для цього технічні засоби (інструменти спілкування);

– концепція про те, що провідне місце в мотивації агресивної поведінки посідають потреби людини, система яких відображає інтереси, ціннісні орієнтації та соціальну позицію особистості. Дисгармонічність, деформація й деградація потреб відбуваються в процесі соціалізації під впливом ЗМІ, більш чи менш вираженим;

– положення про те, що особистість виступає як інтеграція свідомого та підсвідомого, тому будь-яке інформаційне повідомлення у ЗМІ саме по собі не породжує акту злочинної поведінки, а вибір її варіанту детермінується суб'єктивними властивостями особистості;

– положення про те, що однією з основних умов ефективності запобігання негативному впливу ЗМІ на людину є комплексне використання можливостей масової комунікації для оптимізації середовища функціонування ЗМІ, а також їх активне використання для залучення громадськості до протидії злочинності і агресивності людей юного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– науково-дослідній діяльності як підґрунтя для подальших наукових пошуків вирішення відповідних проблем журналістики, нейробіології та інших наук;

– правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності діяльності

суб'єктів кримінологічної профілактики, а також мінімізації наслідків негативного впливу ЗМК на молодь;

– навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників та навчальних посібників для студентів педагогічних, психологічних, соціологічних, журналістських спеціальностей;

– у практичній роботі журналіста у ЗМІ.

Структура й обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів (7 підрозділів), висновків до розділів, списку використаних джерел (69 джерел) і додатку. Загальний обсяг роботи становить 78 сторінок, основний зміст викладено на 71 сторінці.

РОЗДІЛ 1

МЕДІАНАСИЛЬСТВО НА ТЕЛЕБАЧЕННІ

1.1. Агресія на телебаченні як небезпека для психічного розвитку молоді

Нині телебачення міцно увійшло у нашу повсякденність і займає там вагому нішу. Можна упевнено заявляти про те, що значну частину інформації ми отримуємо саме з телебачення. Воно, повідомляючи про важливі події суспільного, економічного і культурного життя, служить і засобом виховання, і засобом розваги, і засобом навчання.

Ми можемо констатувати той факт, що телебачення є не тільки невід'ємною частиною культури сучасного суспільства, а й важливим інститутом соціалізації індивіда. Воно забезпечує можливість наочно-образного сприйняття, а значить і більш сильного емоційного впливу на індивіда. Як результат, телебачення є наймогутнішим засобом комунікації за чисельністю аудиторії і можливостям впливу на свідомість людей [4, с. 485].

Особливо актуальна проблема впливу телебачення у зв'язку зі зростанням дитячого та підліткового насильства в сучасному суспільстві. І завдяки цьому виникає необхідність у вивченні змісту телепродукції і агресивної поведінки її споживачів, особливо дітей та молоді [5, с. 62].

У наш час особливої гостроти набула проблема телевізійного насильства. Практично у всіх сучасних серіалах, фільмах, і навіть мультфільмах ми можемо спостерігати насильство. Термін «телевізійне насильство» давно використовується в науковому лексиконі. Існує безліч досліджень, результати яких свідчать, що перегляд сцен насильства у телепрограмах і фільмах пов'язані з подальшою агресією у діях індивіда [5, с. 138].

Наслідуючи концептуальні положення теорії М. Міда [6, с. 102], сучасний американський дослідник Дж. Мейровіц [7, с. 83] підкреслює, що наприкінці ХХ століття зникає розподіл на дорослий та підлітковий світ. Створені дорослими традиційно недоступні для дітей інтелектуальний та

комунікаційний світи за сучасних умов, перш за все завдяки телебаченню, вважає Дж. Мейровіц, стають прозорими. Телеекран надає дитині і підлітку можливість спостерігати дорослий світ, сприймати його, ідентифікуватися з ним. Проте американський вчений зазначає, що само по собі телебачення не може змінити суспільство, але воно є своєрідним каталізатором вже існуючих змін, і, що дуже важливо, блокує батьківський контроль та ієрархію процесу соціалізації. Сьогодні телебачення все активніше переймає на себе соціалізуючі функції, але, на жаль, цінності, які воно пропонує підлітку, далеко не завжди мають позитивне значення для розвитку його особистості [10,с.58].

Можна погодитися з У. Ліпманом, який стверджував, що сучасна людина через неможливість охопити особисто всю різноманітність життя, вимушена користуватися не реальними фактами, а їх замінювачами, «стереотипами», котрі поставляє їй масова комунікація, у владі якої вона знаходиться [9,с.39].

Перші спроби виявити вплив медіанасилля на молодіжну злочинність відносяться до початку 20 століття. А. Лацис і Л. Кейліна в роботі «Діти і кіно» (1928 р.) вказують, що «надивившись у кіно авантюрних картин, деякі підлітки переймають прийоми кінобандитів і ватажків зграй і переносять їх у життя». Питання негативного впливу телебачення з тих пір турбує безліч дослідників.

Більшість з них прийшли до невтішних висновків, які виражені в словах Енна Ландерса, який стверджував, що «телебачення виробляє насильство». Таким чином, телебачення стало розглядатися в якості однієї з імовірних причин агресії [9, с.49].

Демонстрація насильства в телевізійних програмах і його вплив на поведінку людей досліджується соціологами і психологами досить активно. Найбільшою мірою проблема «агресивного телебачення» вивчалася вченими США, а саме: С. Фешбах, А. Сігал, Е. Маккобі, А. Бандура, Л. Берковитц та інші [5, с. 62].

Безпосередньо Бандура А. говорить про те, що агресивна поведінка виявляється результатом спостереження і наслідування агресивним діям інших людей і телевізійних персонажів. Берковитц Д. [9, с. 27] припускає, що сцени

насильства служать своєрідними стимуляторами порушення та імпульсивної поведінки у глядачів (за принципом каталізатора, який прискорює хід хімічної реакції).

Такі сцени виступають стимуляторами, які запускають певні когнітивні процеси (викликають агресивні спогади, ідеї), що вже, в свою чергу, призводить до агресивної поведінки [5, с. 64].

Американський дослідник Д. Гербнер вивчаючи цю проблему розробив і запропонував використовувати спеціальний «індекс насильства» для визначення ступеня «агресивності телепродукції за певний період часу» [3, с. 51].

Американський соціолог Д. Філіпс [7, с. 38] у своїх дослідженнях встановив зв'язок між боями боксерів-професіоналів і рівнем вбивств. Це стало підставою для заяви про те, що «ЗМІ дійсно провокують агресію в реальному житті».

Суть спостереження полягала в тому, що протягом декількох днів, після широко висвітлювалось телебаченням поєдинків, в США відзначалося зростання числа вбивств [9, с.71].

Російські вчені також активно займалися цією проблемою. Так, Дроздов О.Ю. виділяє три основні гіпотези, що пояснюють механізм впливу телевізійних сцен насильства на агресивну поведінку людей [5, с. 68]. Соціологічні дослідження останніх десятиліть, які проводилися і в нашій країні, і за кордоном, неодноразово підтверджували, що в структурі дитячого і молодіжного свавілля лідирує перегляд телепередач як найбільш доступна, універсальна форма проведення вільного часу. На думку дослідників, найсильніше впливає телебачення на формування уявлень про сучасний стан суспільства, про рівень існуючої в ньому справедливості і найбільш типові характеристики сучасного представника. У меншій мірі ЗМІ (а конкретніше телебачення) впливає на формування різних граней суспільного ідеалу, пов'язаних з уявленнями про ідеальний спосіб життя, ідеальний суспільний лад, ідеал соціальної справедливості та бажані якості людини [9, с.116].

Кількість часу, яку людина витрачає на перегляд телепрограм, дійсно вражає. У середньому в розвинених країнах на це заняття у людини йдуть три години на день, більше людина витрачає тільки на роботу і сон [13, с.82]. Про що дійсно свідчать дослідження які проводилися у ряді країн.

Дослідження, проведені з метою вивчення ступеня перегляду дітьми телепередач, показали, що перші контакти з телебаченням діти мають уже у віці двох років. У віковій групі трирічних вже 60% дивляться телепередачі більш або менш регулярно. Великою є участь у регулярному перегляді телепередач дітей у віці від трьох до шести років [13, с.84]. На початку 2003 року (згідно з даними опитування КОМКОН) виявилось, що телевізор тримає першість у дозвіллі нового покоління. Діти-дошкільнята проводять перед екраном близько 2 годин щодня, а лідерами перегляду телевізійних передач були підлітки у віці від 13 до 15 років, які дивилися його більше трьох з половиною годин на день.

З'ясувалося, що діти дивляться на телебаченні не тільки мультфільми та передачі. Вони є найбільш активними реципієнтами рекламного повідомлення: як показали дослідження глядацької поведінки, в середньому кожен другий дошкільник дивиться рекламу (серед 13-15-річних підлітків таких трохи більше 20%.) [15, с. 63].

Зокрема дослідженнями В.І. Ролінського встановлено, що рівень злочинності в тій чи іншій країні зростає через 10-15 років після появи в ній телебачення з елементами насильства та агресії. Інший відомий експерт в галузі інформаційного простору Борис Потятиник наводить факти декількакратного росту підліткової злочинності, що відбувався паралельно з наступом телебачення [14, с.33].

Також наукові дослідження підтверджують негативний вплив телебачення на збільшення рівня злочинності. Дослідниками І. Черезовою та Д. Салюк встановлено, що вітчизняний підліток за середньостатистичними показниками проводить біля телевізора від 3 до 5 годин на добу (для порівняння: польський підліток дивиться телевізор 2-4 години на добу, у вихідні – до 5 годин. У США телевізору діти присвячують більше часу, ніж навчання. У Швеції учні

впродовж 10 років навчання проводять 18 тисяч годин перед телевізором) [4, с.28].

За даними американської академії педіатрії діти, які дивляться багато передач, що містять сцени насильства, сприймають насильство, як легітимний спосіб вирішення конфліктів. Якщо дитина віддає перевагу перегляду телепрограм, що містять сцени насильства, існує значно велика вірогідність, що вона виросте агресивною людиною і навіть може скоїти злочин. Дослідження показало, що, чим більше і безконтрольніше дитина проводить час біля телевізора, тим активніше вона засвоює норми агресивності [4,с.37].

Так, серед телепередач, тих, хто захоплюються переглядом, в 2 рази більше дітей, що мають високий рівень агресивності, і в 3 рази менше дітей з низьким рівнем агресивності [4, с.16]. Молоді телеглядачі засвоюють взірці поведінки на телеекрані так само, як вони засвоюють певні моделі поведінки в сім'ї, у школі, у вищому навчальному закладі, у виробничому колективі, на вулиці. Негативне збудження, спричинене телеекраном, може трансформуватися в реальну агресію.

Якщо дорослий ще може критично оцінювати всю цю телепродукцію і відмежовувати уявну реальність від дійсності, то дитина часто ці телевізійні хеми сприймає як план для реалізації в реальному житті і у неї поступово формується кримінальний стиль мислення. Якщо тебе образили – ти повинен дати здачі і знищити кривдника, якщо ти розумієш, що не можеш досягнути того, чого прагнеш законними методами, то не страшно в чомусь переступити межу; якщо ти багатий і сильний – то закон для тебе не писаний. У результаті маємо звикання до цих сцен, уявлення, що основний шлях вирішення більшості проблем – насильницький, та формування вельми дивних ідеалів чи взірців для наслідування (позитивний герой бойовика, на загал, стріляє чи вбиває учетверо більше, ніж герой негативний).

Дані соціологічного дослідження канд. псих. наук О.Ю. Дроздова (Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України) свідчать про те, що 58% молоді прагнуть копіювати поведінку телегероїв, здебільшого з іноземних фільмів, а 37,3% молоді взагалі готові вчинити протиправні дії, наслідуючи

телегероїв [14]. Ч.Р. Кордер-Большц вважає, що система гуманітарної освіти повинна формувати у населення «телевізійну освіченість», яка, на його думку, така ж важлива, як і уміння читати, а першорядна роль в її формуванні належить школі. «В суспільстві, - підкреслює Ч.Р. Кордер-Большц, - існує потреба в тому, щоб в учбові програми був включений такий предмет, як телевізійна освіченість. Тим, хто вчиться необхідно прищепити уміння розуміти телевізійну комунікацію і використати укладені в ній величезні резерви» [12, с. 125].

Таким чином, ми бачимо, що проблемою агресивного телебачення активно займалися як зарубіжні, так й вітчизняні вчені. Всі вони сходяться на тому, що сучасне телебачення є досить агресивним, це є особливо небезпечним для дітей, бо вони сприймають те, що відбувається на екрані як дійсність та в багатьох випадках переймають моделі, стилі і взірці свідомості і поведінки. Ми упевнено можемо говорити про телебачення як про одного з найвпливовіших агентів соціалізації молодого покоління. Необхідно сьогодні сформувати критичне ставлення підлітків до змісту телевізійних передач, які пропагують часто помилкові цінності. Телебачення має бути засобом не лише інформування, розважання, а й морального, національно-патріотичного, виховання - найважливіших складових процесу формування духовності молоді.

1.2. Форми негативного впливу ЗМІ, перші спроби виявити такий вплив на дітей та дорослих

Історія людства довела, що агресивність є невід'ємною частиною життя суспільства. Але форми її проявів можуть бути як більш небезпечними, так і цілком неприпустимими. В наш час такі сучасні загальносуспільні засоби поширення інформації та культури, як телебачення та кіно відіграють важливу роль у формуванні агресивної поведінки та схильності до насильства у молодіжному середовищі. Проте проблема впливу ЗМІ і, зокрема, телебачення на рівень агресивності людей, незважаючи на свою актуальність, є майже не дослідженою науковцями. Саме тому метою даної статті є систематизація та узагальнення даних емпіричних соціологічних досліджень стосовно означеної

проблеми. Насамперед зазначимо, що широке поширення відео- й телепрограм із сюжетами насильства й захоплення ними людей викликають гостру критику соціологів, педагогів, психологів, які вважають, що сцени насильства на екрані й фільми жахів роблять дорослих і молодь більш агресивною й жорстокою. Дотепер триває дискусія про те, чи впливають сцени насильства на людей і як саме це відбувається.

У найбільш популярних телевізійних програмах на годину трансляції припадає в середньому близько дев'яти актів фізичної і восьми актів вербальної агресії. У середньостатистичній американській сім'ї телевізор працює до семи годин на день: на кожного члена сім'ї в середньому припадає по чотири години. Жінки проводять перед телевізором більше часу, ніж чоловіки, дошкільнята і пенсіонери – більше школярів і працюючих, а менш освічені більше тих, хто має вищу освіту. Тому не випадково ця тема являє собою інтерес для 45 соціологічної науки й має високу соціальну значимість, привертаючи до себе все більшу увагу дослідників [2, с. 56].

У ході вивчення проблеми впливу телебачення на формування агресивної поведінки людини Дроздовим О.Ю. наприкінці 1990-х років було встановлено, що український глядач на своєму телеекрані бачить сцени агресії в середньому раз на кожні 6 хвилин, а в період з 19.00 до 23.00, коли біля екрану збирається найбільша глядацька аудиторія, цей умовний інтервал збільшується до 12 хвилин [16, с.137].

Виділяють наступні основні форми негативного впливу телебачення на суспільну свідомість:

- заклик до застосування насильства, безпричинної агресивності до себе подібних;
- занадто деталізована демонстрація насильницьких актів розправи над жертвами злочинів;
- навмисне акцентування уваги аудиторії на жорстоких, насильницьких діях як на нормі повсякденного життя;

- культ грубої сили в ЗМІ, створення жорстокого образу супергероя, котрий не зупиняється перед вибором будь-яких засобів для досягнення поставленої мети;
- опис технології кримінальної агресії;
- нагнітання почуття страху, безпорадності, розмивання установок на боротьбу зі злочинністю;
- стирання межі між моральним й аморальним у міжособистісних відносинах.

Перші спроби виявити вплив телебачення на молодіжну злочинність відносяться до початку 20 століття. Найбільшою мірою проблема "агресивного телебачення" вивчалася соціальними психологами США (С.Фешбах, А.Сигал, Е.Маккоби, А.Бандура, Л.Берковитц й ін.), що пояснюється певною специфікою американського телебачення. А.Лацис і Л.Кейліна в роботі «Діти й кіно» (1928 р.) зазначають, що «надивившись у кіно авантюрних картин деякі підлітки переймають прийоми кінобандитів і переносять їх у життя...» [13,с.118] Питання негативного впливу телебачення з тих пір турбує безліч дослідників. Більшість із них прийшли до невтішних висновків, виражені в словах Енна Ландерса, який стверджував, що «телебачення робить насильство». Таким чином, телебачення стало розглядатися в якості однієї з імовірних причин агресії. Так, тільки в 1969 р. у середньому 9 американських телепередач із 10 містили сцени насильства. В 1981 р. ця частка стала меншою, але усе ще складала 2 з 3. Експерт із питань телебачення О.Ларсен підрахував, що 18-річний американський підліток уже має на своєму "рахунку" 1700 годин, проведених перед телевізором, і 15 тисяч спостережуваних актів убивства. Інші дослідники наводять ще більші цифри (20 тисяч актів убивства та 100 тисяч сцен іншого насильства [15, с.482]).

А.Бандура і його колеги продовжили дослідження, що присвячені впливу телевізійних і кінематографічних образів насильства на людську поведінку [6, с.401]. У класичному «дослідженні з лялькою Бобо» (1965 р.) вони мали намір перевірити гіпотезу, що агресія є одним з типів поведінки, навчання якому може відбуватися через моделювання. Вони зосередилися на дітях дошкільного віку,

приймавши припущення, що 46 досить значна частина особистості дорослого формується переживаннями дитинства. Дітям демонстрували короткометражні фільми, у яких дорослий досить ворожим способом поведився з великою лялькою. Після перегляду сцен дітям пропонувалося пограти хто в що хоче протягом певного часу (10-20 хв.), а експериментатор у цей час уважно стежив за дітьми, фіксуючи їх поведінку.

Результати показали, що частина дітей копіювали поведінку актора. Інше їхнє дослідження у 50-х й 60-х роках успішно продемонструвало ефект моделювання у дітей, але в цій роботі не перевірялося, чи будуть діти переносити види поведінки, що моделюється, в нові ситуації. І ті види поведінки, навчання яким відбувалося в згаданому дослідженні, не мали великої подібності з агресією. Вони вирішили визначити, чи будуть діти, що спостерігали агресію в одній ситуації, поводити себе потім агресивно в іншій, навіть якщо агресивна модель вже не буде присутня в ній, наскільки значимі ефекти післядії і переносу, чи формуючий вплив агресивних «зразків» на агресивну поведінку спостерігачів. Їхні очікування були ясні: «Відповідно до прогнозу суб'єкти, яким будуть пред'явлені агресивні моделі, стануть відтворювати агресивні дії, схожі з діями своїх моделей, і будуть щодо цього відрізнятися як від суб'єктів, яким були пред'явлені неагресивні моделі, так і від суб'єктів, яким ніякі моделі заздалегідь не були пред'явлені».

Незабаром вчені-соціологи і представники телеіндустрії поставили під сумнів ці експерименти, їхню доцільність і коректність інтерпретації результатів [3, с.125]. По-перше, було відзначено, що в цих експериментах випробувані ставилися агресивно до спеціально для цього призначеної надувної ляльки, а не до людської істоти. По-друге, матеріал відрізнявся від звичайної кіно- і телепродукції. Стверджувалося, що результати експериментів, поставлених самим А.Бандурою і аналогічних їм, не дають міцної бази для припущення про те, що сцени насильства, показані в теле- і кінофільмах, здатні призводити до виникнення агресивних проявів у міжособистісних стосунках [1, с.127].

Зіштовхнувшись із подібною критикою, деякі дослідники почали проводити експерименти, що мали на меті три головні цілі [5, с.5]:

- експериментатори намагалися змоделювати умови, наближені до реальності;
- учасникам показували більш реалістичні сцени насильства;
- дослідники намагалися позбутися властивої раннім експериментам точної подібності між обставинами в спостережуваних епізодах насильства й умовами потенційного прояву агресії.

Таких експериментів було проведено безліч і, в цілому, їхні результати наводили на думку, що перегляд сцен насильства в кіно або по телевізору провокує глядачів на аналогічну поведінку [5,с.10]. Не зважаючи на те, що ці експерименти дозволили усунути деякі недоліки ранніх експериментів з лялькою, вони теж виявилися під вогнем критики і їхні критики вказували на наступні недоліки:

1. Піддослідні можуть вважати, що експериментатор схвалює агресію, тому що їх запросили на перегляд фільму зі сценами агресії;
2. З програм найчастіше брали епізоди, у яких був відсутнім сюжет;
3. Перегляд окремо взятої програми зі сценами насильства не продукує досвід, еквівалентний перегляду різномірної мішанини агресивних і неагресивних програм за тривалий період часу [1, с.138].

Ці критичні зауваження були поштовхом для проведення ряду експериментів, що досліджують вплив спостереження за сценами насильства на розвиток агресивної поведінки [7, с.65].

Метою проведення даних досліджень було з'ясувати наскільки діти піддаються впливу реалістичного зображення насильства на телебаченні за різний проміжок часу - від кількох днів до декількох десятиліть. Експерименти показали, що залежність між спостереженням насильства й агресивністю не можна вважати однозначно встановленою [1, с.43]. Ймовірність більш яскравого прояву агресії після перегляду гостросюжетної програми є невеликою. Більше

того, існує величезна кількість факторів, що впливають на кількість здійснених агресивних дій, і вплив кожного з них окремо є незначним [1, с.146].

Велика кількість даних підтверджує те, наскільки руйнівно впливає телебачення на свідомість і поведінку людини. Так, компанією «Mediascope» у результаті аналізу сітки мовлення було встановлено, що 60% програм містили сцени насильства (1998). За результатами дослідження «Національне дослідження телевізійного мовлення» у США 57% телемовлення пов'язано з демонстрацією насильства (1997). А.Федоров наводить дані, згідно з якими, епізоди з насильством присутні в сюжетах фільмів (90% – у США, 57% – у Росії), телесеріалів (72%), дитячих серіалів (66%), відеокліпів (31%), передач, заснованих на реальних подіях (30%), комедійних серіалів (27%) [14,с.80].

За одну годину перегляду, за різними даними, глядач бачить від 3 до 100 актів насильства (Федоров, 2004; Gerbner et al., 1986; Willtams, 1989; Джонсон і колеги, 2000). Максимальна кількість актів агресії спостерігається в період з 18.00 до 20.00 (Федоров, 2004; Gerbner et al., 1986). Тривалість середньостатистичної сцени насильства становить близько 5-7 хвилин. До 18-річного віку американська дитина стає свідком 180 тисяч актів насильства на екрані, з них приблизно 80 тисяч становлять убивства. Очевидно, наскільки різними даними оперують Американська психологічна асоціація, Національний інститут психічного здоров'я й гарвардських дослідників.

Підраховано, що «до закінчення початкової школи американська дитина вже подивилася 8 тисяч убивств й 100 тисяч актів насильства на екрані, а до 18 років – 40 тисяч убивств й 200 тисяч актів насильства». Звіт Національного інституту психічного здоров'я містить дані, що до 16-річного віку телеглядач, імовірно, бачив близько 13 000 убивств (National Institute of Mental Health, 1982). Інші дані наводить Медичний факультет Гарвардського університету.

Висновки різних робіт і практичні дослідження переконливо говорять про те, що тривала експозиція насильства по телебаченню може привести до:

- а) збільшення агресивності поведінки;

б) зменшення факторів, що стримують агресію, в) притуплення чутливості до агресії;

г) формування образу соціальної реальності, на якому ґрунтуються багато таких дій [15,с.275].

У збірнику «Насильство в ЗМІ», за редакцією К.Вексера, наводяться дані про те, що з 85 досліджень медіанасилля тільки в одному не було виявлено зв'язку між теленасильством і реальним насильством у суспільстві. За деякими оцінками, внесок телебачення у збільшення схильності до насильства оцінюється не більше ніж в 5%. 48 Відповідно до інших дослідників, величина ефекту наступної агресивної поведінки становить від 5 до 15% [19,с.116]. Відповідно до заяви «Італійського національного інституту здоров'я» часто італійські підлітки починають палити цигарки, щоб наслідувати акторам і зіркам телебачення. Експерти заявляють, що італійські телеканали Rai, Mediaset, La7 й MTV показують людину, що палить, кожні 32 хвилини. Причому більшість випадків паління асоціюється з позитивним героєм, переможцем. Відповідно до досліджень, проведених у США, 38% американських підлітків почали палити, копіюючи телевізійних героїв [16,с.68].

Результати досліджень WisdomWorks Ministries показали, що 41% американських підлітків або читали, або дивилися історії про Гаррі Поттера. В результаті цього 12% з них серйозно зацікавилися чаклунством, а 66% опитаних брали участь у різних окультних ритуалах [14,с.90].

Все сказане говорить про те, що ідентифікація з віртуальними персонажами є невід'ємним фактом нашого життя. При цьому наслідування таким персонажам може мати різні форми, зокрема й насильницькі. За останнє десятиріччя підліткова злочинність зросла на 50% у Англії, Швеції, Німеччині, Нідерландах, Австрії, Данії, Польщі та інших європейських країнах, що теж пов'язують із впливом телебачення. Двоє однокласників містечка Літлтаун штату Колорадо 1999р. застрелили 12 своїх однокласників і поранили ще 23, після чого застрелились самі. Розслідування засвідчило, що одним з мотивів злочину була комп'ютерна гра Doom, у яку обидва хлопці щодня грали. Своїх неприятелів вони

називали "монстрами", ототожнюючи з однойменними персонажами гри. У їхніх щоденниках, як свідчать матеріали слідства, є також сліди суперечок, хто з видатних режисерів – Спілберг чи Тарантіно – візьметься зняти черговий трилер за мотивами їхнього злочину [18, с.84].

У 1999 році Центром соціології освіти РАО було проведено пілотажне дослідження, спрямоване на аналіз трансляції сцен насильства і еротики на трьох каналах телебачення: ГРТ, НТВ, ТВЦентр. Загальний обсяг експертних телепереглядів за спеціально розробленою процедурою склав 119 годин. В результаті аналізу були виділені 486 сцен насильства та еротики. Розроблена схема враховувала: частоту появи сцен насильства та еротики на відповідному телеканалі; час трансляції, жанр повідомлення; види агресії та еротичних дій; спрямованість агресії й цілий ряд інших аспектів. Безумовним лідером, що транслює сцени насильства й еротики, є художні фільми (57% трансляцій). На другому місці реклама (23,3%). На третьому – хроніка (12,6%). У результаті виявлено, що найпоширенішим на телеканалі видом агресії є вбивство – 26%. Еротичні сцени становлять –14,2%, а безпосередній статевий акт – 2,5%. Досить поширена така форма агресії як побиття – 7,8% від всіх сцен насильства й еротики [17, с.120].

Однак є і протилежні думки. За словами К.Бюттера, зовсім незрозумілою є віра багатьох представників професійних кіл в те, що вплив військових іграшок, відеоігор і телебачення взагалі можна вважати єдиною причиною агресивної й насильницької поведінки. Адже загострення життєвих проблем (безробіття, нестача соціальної підтримки, самотність) є наслідком зростаючої агресивності зовнішніх, реальних стосунків тут і тепер. Крім того, багато хто просто ігнорує 49 індивідуальну історію життя дитини, що грає в ігри агресивного характеру, що дивиться телевизор: начебто до цього він ніколи не зіштовхувався з реальним насильством і досить лише раз піддати його відповідним подразникам з екрана, щоб перетворити в чудовисько! [2, с.56].

К.Бюттер дотримується думки, що навіть найдетальніший аналіз біографії не зможе повністю розкрити взаємозв'язок між індивідуальною долею й

насильством у суспільстві [2, с.63]. У всякому разі, У.ДжонсонСмарагді емпірично підтвердила, що основну модель для поведінки дітей являють собою батьки, тобто в плані вибору телепрограм поведінка дітей залежить від відповідної поведінки батьків [9, с.48].

Варто також пам'ятати і те, що в сучасних умовах засоби масової інформації це необхідна і невід'ємна умова отримання й засвоєння досвіду. Вони висвітлюють актуальні суспільні проблеми й тим самим впливають на думку та поведінку людей як у суспільстві, так й індивідуально. Активна роль телебачення пов'язана з його впливом на різні етапи й сторони інформаційного процесу в суспільстві, але потік інформації в сучасному світі настільки різноманітний і суперечливий, що самостійно розібратися в ньому не в змозі ні окрема людина, ні навіть група фахівців.

Таким чином, у якості висновку доцільно зазначити наступне: після багаторічних досліджень, з використанням найрізноманітніших методів і прийомів, ступінь впливу засобів масової інформації на агресивну поведінку людей не була з'ясована остаточно. Вважається, що телебачення все-таки значно впливає на особистість і на поведінку людини, однак сила його впливу й досі залишається невивченою до кінця.

Висновки до розділу 1

Так як агресивне телебачення активно вивчали як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Всі вони дійшли до висновку, що сучасне телебачення є достатньо агресивним і це має великий негативний вплив на дітей, бо вони сприймають і ототожнюють себе з тим, що відбувається на екрані як дійсність та в багатьох випадках переймають моделі, стилі і взірці свідомості і поведінки. Ми упевнено можемо стверджувати те, що ЗМІ є одним із найбільш впливових факторів соціалізації молодого покоління. Сьогодні дуже важливо сформулювати критичне ставлення підлітків до змісту новин у ЗМІ а також всього телебачення, яке пропагує часто помилкові цінності. Телебачення повинно відігравати роль не лише як засобу інформування, розважання, а й морального, національно-

патріотичного, виховання - найважливіших факторів процесу розвитку духовності молодого покоління.

Чим частіше діти та дорослі бачать на телебаченні насильство, тим більш ймовірним є для них проявлення агресивної поведінки за певних умов у реальному житті. Великої уваги варто приділити вербальній агресії, яка переважною кількістю людей навіть не сприймається як прояв агресивності. Для України досконале вивчення і аналіз впливу ЗМІ на поширення агресивності серед підлітків та дорослих є на сьогодні вкрай необхідним, в тому числі і через аналіз діяльності окремих каналів. Додатковим предметом дослідження є порівняння рівня агресивності на різних каналах українських телемовних компаній, оскільки деякі з них однаково часто переглядають жителі міст України.

РОЗДІЛ 2

НАСИЛЬСТВО В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРИ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ

2.1. Місце і роль насильства в українському медіапросторі на прикладі програми «ТСН» і телеканалу «Інтер»

Проблема "теленасильства" складна і суперечлива. Її складність впливає з початкового розмитого поняття "насильство", яке поєднує різні речі (від комедійних чи анімаційних епізодів - до щоденних новин та документальних фільмів) [11,с.148].

У сучасному розумінні термін "насильство в засобах масової інформації" являє собою позначенням все більшої кількості сцен насильства з другої половини 20 століття. Він став об'єктом наукового інтересу та інтересу психологів, педагогів, лікарів та батьків.

Ера зображення нового насильства розпочалася наприкінці 1963 року, коли Джек Рубі застрелив Лі Гарві Освальда в прямому ефірі перед мільйонами глядачів. Ці кадри не лише продемонстрували світ в Інтернеті, а й продемонстрували величезний потенціал телебачення. Не менш цікавим є інцидент у 1998 році, коли водій зупинив автомобіль, який перекривав рух на жвавій трасі в Лос-Анджелесі. Коли приїхала поліція та журналісти, водій вийшов і сказав: "Живіть вільно, кохайте або вмирайте!" Сказавши це, він зробив письмовий плакат. Потім він повернувся до машини і сів із собакою у фургон, підпалив машину, але незабаром вистрибнув. Коли собака горіла у фургоні, він зняв тліючий одяг, вийшов на узбіччя з пістолетом і застрелився. Жахливий випадок транслювався в прямому ефірі принаймні на п'яти місцевих та одному національному телеканалі. Деякі телевізійні станції призупинили мультфільми та інші дитячі телевізійні шоу. Працівники телебачення негайно вибачились за те, що не попередили присутніх, але це не врятувало їх від гніву громадськості [10, с. 45].

Кількість вбивств зростає з розвитком телебачення у всьому світі. Так, «у Канаді та США кількість злочинів подвоїлася з 1957 по 1974 рік із поширенням телебачення. Така ж ситуація повторилася в Південній Африці після 1975 року» [3, с.354].

Що стосується українського телебачення, то проблема насильства є відносно новим явищем у його трактуванні. Для того, щоб скасувати спосіб оцінки сучасними українцями негативних новин, тих, хто створює сцени з елементами насильства, у Львові було зроблено заяву про вік близько 40-50 років: «Як ви думаєте, негативні новини бачать у сучасних передачах?». Опитування показало, що 87% мешканців Львова (60 досвідчених осіб) повністю відповідають цій заяві та вважають її абсолютно негативним та небезпечним явищем, тоді як інші 13% погоджуються та не вважають надмірний негатив шкідливим для суспільства.

Невдоволеність українців сучасним станом українського медіапростору підтверджують і результати соціологічних досліджень експертів інституту Горшеніна. Згідно з даними дослідження, більшість українців вважає, що в Україні потрібно запровадити цензуру (59,1%). Думки респондентів досить суперечливі: з однієї сторони позитивним явищем є поширення свободи у ЗМІ, з іншої – ця ж свобода призводить до недостатньої відповідальності за інформацію, особливо, що стосується сцен насильства і жорстокості, пропаганди кримінального способу життя (68,7% - за цензуру сцен насильства і жорстокості, 47,2% - за цензуру пропаганди кримінального способу життя) [17, с.86].

Одним із способів осмислити теленасильство є когнітивна теорія Альберта Бандури та його експеримент з лялькою Бобо. «Жінка-експериментатор протягом десяти хвилин зі усіх сил б'є надувну ляльку при цьому викрикує: Вріж йому...Вмаж по носі. Спостерігаючи за цією ситуацією, дитина йде в іншу кімнату і повторює агресивні дії» [3, с.350]. Чимало сюжетів українського телебачення можуть спонукати людину повторити побачене. Прикладом може бути сюжет ТСН, в якому йдеться про судовий процес над трьома дніпропетровськими маніяками, які знущались над тваринами, скоїли 21

вбивство і 18 розбійних нападів. Для підтвердження звукового ряду, журналісти подають два фото, на одному з яких – повішена на дереві тварина, на другому – замучена тварина в руках одного з підлітків та нецензурний напис (ТСН, 29.10.2008).

ТСН запропонувала переглянути сюжет, в якому журналісти розповідають про те, як 16-річний Ківан стрибнув з Міста закоханих у найкращий час (ТСН, 8 квітня 2009 р.). Пізніше Асоціація українських батьків із гнівом прокоментувала цю історію: зрештою, символіка місця злочину (Міст закоханих) і простий спосіб вирішення проблеми, і той факт, що це транслювалося по телебаченню - може вбудуватись в уяву підлітка. Акти насильства спричинили трагедії.

Ефект відтворення побаченого підтверджується висновками Американської академії педіатрії. Американська академія педіатрії опублікувала чотири ключові висновки на основі результатів майже 1000 досліджень за останні 40 років:

- діти, які спостерігають багато сцен насильства, розглядають насильство як законний спосіб вирішення конфліктів;
- такий контроль робить їх більш вразливими до насильства в реальному житті;
- Чим більше дитина дивиться таких сцен, тим більша ймовірність одного разу стати жертвою насильства;
- Якщо підліток обирає такі передачі, він або вона частіше стають агресивними людьми у зрілому віці або навіть скоюють злочин. "[11,с.146]

Цікавим є факт, що вже діти дошкільного віку розрізняють хроніку реальних подій (новинні сюжети) і художнє відтворення у фільмах". Розуміння реальності побаченого і страх, що таке може трапитися з ними, може призвести до психічної травми, порушення сну. Зображення обличчя згвалтованої трирічної дівчинки(ТСН, 1.05.2018), сюжет про жорстоке поводження батьків з дітьми(ТСН, 5.05.2018), фото дівчинки, яка стала об'єктом повторного викрадення власними батьками (Подробиці на Інтері, 4.05.2016) можуть викликати розуміння того, що насильство може бути зовсім поруч, і таким чином

викликати страх, психічну травму, чи бути негативною підказкою, поштовхом до аналогічних дій.

Психолог Л. В. Трубицина у своїй статті під назвою «ЗМІ та психологічна травма» наводить приклад того, як п'ятирічна дівчинка боялася залишитися одна після перегляду новин, не дозволяючи матері піти, переживаючи, що з нею може щось трапитися, що вона часто плаче, прокинулася від страху [19, с.168].

"Недотримання етичних норм під час роботи з джерелами інформації пояснюється тим, що конкуренція містить елемент неетичної поведінки через свою природу, тому ви не повинні дотримуватися правил під час виконання своїх журналістських обов'язків" [6, с.88]. Але, як ми вже бачили, журналісти часто працюють на межі етичних норм, і іноді вони їх перетинають.

Оперативність телебачення покладає на нього велику відповідальність. Надмір повідомлень про злочинні дії може викликати страх, спричинити психічні розлади, стати каталізатором для вчинення злочину. Проаналізувавши значну кількість праць та випадків, американський психолог Річард Харріс дійшов висновку, що в цілому дані підтверджують негативний вплив перегляду насильства на поведінку і психіку людини. "Ефекти впливу мають три напрями: зростає відчуття страху, поведінка стає жорстокішою, розвивається десенсибілізація" [13,с.167]. Здебільшого саме ЗМІ визначають ступінь травматичності того чи іншого повідомлення. Сюжети над якими неналежно працювали журналісти (зображення облич дітей, які зазнали насильницьких дій ТСН (5.05.2015), невмотивоване відтворення злочинів ТСН (6.05.2015), численні жертви (під час війни у Грузії) можуть мати негативні наслідки. Найчастіше журналісти українського телепростору допускають такі помилки:

- надмір сюжетів з елементами насильства в одному інформаційному випуску;
- послідовність епізодів, які містять елементи насильства;
- неетичне ставлення до постраждалих, підсудних, осіб, які мають відношення до злочину;
- подавання тільки фактів, відсутність наслідкових сюжетів;

- невмотивоване використання звукових ефектів, відеоряду;
- дотримання принципу “трупокілометрів”.

Тому виробникам новин, журналістам у своїй роботі слід дотримуватися певних правил.

Перше правило стосується ефірного часу показу сцен насильства. Потрібно дуже обережно ставитись до показу таких сцен до 21 години. В анонсах, які показують до 21 години, не повинно бути надмірного насильства [2].

На жаль, надмір насильства у буденному житті не дозволяє повністю уникнути його відображення у новинних випусках. Крім того дуже часто журналісти, випускові редактори не намагаються обмежити кількість сюжетів з мотивами насильства. Як бачимо з поданого графіка провідні українські телеканали ТСН, Інтер у вечірньому випуску новин подавали значну кількість сюжетів з елементами насильства і страху (ТСН: січень - із 465 сюжетів 210 містили елементи насильства і страху!). Не суттєво нижчі показники демонструє і Інтер.

Інколи журналісти в сюжеті використовують постановочні дії, які відтворюють злочини. Чітко видно, що журналіст цього сюжету перевищив свої повноваження. Зображення деталей злочину, відповідних операторських прийомів може бути виправдане важливою редакційною метою.

Журналісти використовують архівні матеріали для ілюстрації певної події, зображення тенденцій, пошуку причини різних явищ. Та дуже часто працівники медіа використовуючи архіви, не дотримуються елементарного почуття такту та здорового глузду. Одним із таких сюжетів є розповідь про нацистського злочинця Аріберта Фердинанда Хайма (Інтер, “Подобиці”, 10.05.2016). Незважаючи на те, що вже сам текст сюжету викликає почуття жаху: “Він проводив жахливі експерименти над людьми. Робив ампутації та пересаджував органи без наркозу. Вводив авіаційний бензин в серце та засікав за секундоміром, скільки протягне людина. На прохання керівництва табору виготовляв вироби з татуйованої шкіри в’язнів... Замість того, щоб зайнятися ногою, він кастрував

в'язня, потімвилучив нирки. Голову жертви доктор відокремив від тіла і зробив з неї прес для паперів, що його тримав на своєму столі. Доктор хотів мати череп з ідеальними зубами”, –журналісти підкріпили враження ще й архівним відео за 1941 рік з концтабору Маутхаузен. На відео: замучені в'язні концтабору на яких лише шкіра і кості, та тіла тисячі мертвих людей покладаних одне на одного. На підтвердження слів, що “доктор хотів мати череп з ідеальними зубами”, показали на весь екран людський череп під відповідний музичний супровід. Таке відео шокує. Журналісти допустили кілька серйозних помилок:

- детальний опис дій злочинця, який не лише може психічно травмувати людину, а й спонукати не цілком здорових людей до вчинення злочинних дій;

- невмотивоване використання архівних матеріалів, які безпосередньо не стосувалися дій злочинця (відео з табору, де працював Хайма не можна використовувати для ілюстрації його злочинів);

- перенасичення сюжету звуковим і візуальним рядом з елементами насильства.

“Оголошення імен та фотографій жертв та злочинців в репортажах про нещасні випадки, злочини, кримінальні розслідування та судові процеси, зазвичай, не є правомірними. Потреба сенсацій не є обґрунтуванням інформаційного інтересу громадськості” – сказано в німецькому Кодексі преси [7, с.76]. Це правило ми можемо перенести і на телебачення. Проте є випадки, коли оголошення імен злочинців можна виправдати. Йдеться про відомих осіб або ж коли викриття їх злочинів та зображення облич становить суспільну значимість.

Сюжет із такими порушеннями, на жаль, не єдиний в архіві ТСН. Ще 15 квітня розповідаючи про те, як мати прив'язувала свого п'ятирічного сина до батареї і залишивши йому лише миску з водою надовго йшла з дому, журналісти цілком дотрималися етичних норм (показали хлопчика зі спини, не вказали прізвища, обличчя матері затінили), то вже 5 травня вони вкотре їх порушили. У сюжеті “Жорстоке поводження”, де йшла розповідь про двох дітей, яких батьки прив'язували до ліжка, а самі йшли на роботу, вони не лише вказали імена і

прізвище дітей, а щекрупним планом показали хлопчиків, підкреслюючи при цьому їхню неповносправність (“Діти не розмовляють і не відгукуються на імена”, ТСН 5.05.2016).

У пункті 18 Етичного кодексу українського журналіста зазначено, що «журналіст має бути особливо обережним при висвітленні питань, пов’язаних із дітьми. Журналіст та редактор повинні мати обґрунтовані підстави для висвітлення приватного життя неповнолітньої особи (осіб) та дозвіл на це від її батьків чи опікунів. Неприпустимим є розкриття імен неповнолітніх (або вказування ознак, за якими їх можна розпізнати), які мали відношення до протизаконних дій, стали учасниками подій, пов’язаних із насильством».

“Дуже часто журналісти не замислюються як може вплинути на постраждалих інтерпретація події. Журналісти роблять акцент на безглуздість того, що відбувається, на даремності загибелі близьких, на відсутності спроб допомогти, на байдужості тих, що оточують, відсутності підтримки, тобто ЗМІ, підкреслюють і підсилюють відчуття безпорадності, безсилля і безглуздя, тим самим підсилюючи чинники, які ведуть до поглиблення травми. На практиці ЗМІ часто застосовують “прийоми погіршення наслідків травми” [20].

Ще одна категорія новин – повідомлення про поширення інфекційних захворювань. Здебільшого такі новини дуже лякають людей, тому їх повідомлення вимагає особливої уваги.

Як бачите, кожна інформація має свої унікальні характеристики висвітлення у ЗМІ, і ЗМІ не завжди відчувають тонку межу. Звичайно, самоконтролю недостатньо як засобу профілактики. Потрібні юридичні обмеження. У 1993 р. Закон України "Про телебачення і радіомовлення" містив статтю 41: "Трансляції та фільми, які можуть зашкодити фізичному та духовному розвитку неповнолітніх, заборонені". У тому ж законі 2001 року "Час трансляції та умови показу фільмів з обмеженою аудиторією визначаються відповідно до державного сертифікату на розповсюдження та кінофільми". Крім того, в Україні існує Національна комісія з питань захисту суспільної етики та Національна рада з питань телебачення і радіомовлення.

Спроби вирішити цю проблему є в багатьох європейських країнах:

Великобританія. Політика BBC вимагає, щоб всі програми, які транслюються до 21 години, відповідали певним вимогам для перегляду їх дитячою аудиторією;

Німеччина. За Конституцією дозволено обмеження свободи інформації «законоположеннями про захист молоді». Ряд суспільних телекомпаній керується положеннями, по яких здатні пошкодити здоров'ю дітей і підлітків програми не повинні випускатися до вживання заходів, що забезпечують малу вірогідність перегляду їх дітьми.

Франція. Вища аудіовізуальна рада Франції, що діє згідно із законом від 1986 року, контролює мовлення програм, здатних завдати шкоди дітям. Зокрема, згідно з його директивою від 1989 року телекомпаніям не рекомендується транслювати еротичні сцени насильства програми, що містять, до 22 годин 30 хвилин і їх рекламу до 20 годин 30 хвилин [24, с.174].

Отже, можемо зробити висновок, що журналісти дуже часто не вміють користуватись інформацією, яка пов'язана з насильницькими діями чи їх наслідками, і не враховують, як дана інформація може вплинути на свідомість людини в негативному ключі. Це було показано на прикладі декількох новин, висвітлених в українських ЗМІ. Дуже часто такі матеріали викликають жах у цільової аудиторії і призводять до негативних змін в їх свідомості, що призводять до агресивності і насильства у реальному житті.

2.2. Взаємозв'язок між насильством у ЗМІ і реальним насильством

Услід за стріляниною у школі Флориді політики висловили занепокоєння впливом насильницьких відеоігор та фільмів на молодь. При цьому президент США Дональд Трамп стверджував, що вони "формують думки молодих людей". Вчені все ще обговорюють цю проблему, але більшість досліджень показують, що великий вплив насильства у ЗМІ є фактором ризику для агресивних думок, почуттів та поведінки.

Але існує мало обговорень і досліджень щодо того, чи насильство у ЗМІ є фактором ризику саме кримінального насильства, що є більш серйозною формою агресії, коли винний підлягає арешту та ув'язненню - такий тип насильства, що включає використання зброї для заподіяння шкоди чи вбивства людей.

Зв'язок між насильством у ЗМІ та масовими розстрілами є ще більш слабким. Порівняно з актами агресії та насильства, масові розстріли є відносно рідкісними подіями, що ускладнює проведення переконливих досліджень щодо них.

Президент Дональд Трамп вперше підняв цю проблему під час зустрічі з питань безпеки шкіл з місцевими та державними чиновниками, яка відбулася через тиждень після стрілянини в середній школі Марджорі Стоунмана Дугласа в Паркленді, штат Флорида. Стрілок, 19-річний Ніколас Круз, як повідомляється, одержимо грав в жорстокі відеоігри.

Трамп, 22 лютого: «Ми мусимо заглянути в Інтернет, тому що з маленькими дітьми та молодими умами відбувається багато поганого, і їх розум формується під впливом насильства. І ми повинні щось зробити щодо того, що вони бачать і як вони це бачать. А також відеоігри. Я все частіше чую, що рівень насильства у відеоіграх насправді формує думки молодих людей. І тоді ви підете на подальший крок, і це кіно. Ви бачите ці фільми, вони такі жорстокі».

Трамп ще раз обговорив це питання з членами Конгресу 28 лютого під час чергової наради з питань безпеки в школі. Під час цієї дискусії представник штату Теннессі Марша Блекберн заявила, що матері сказали їй, що їх "дуже турбує" те, що "вплив" розважальних засобів масової інформації "десенсибілізував" дітей до насильства.

Сенатор від штату Айова Чак Грасслі також сказав під час зустрічі: "Ви дивитеся всі ці фільми про всіх, кого підірвали. Ну, подумайте лише про вплив, який справляє такий контент на молодь».

Пункти, які піднімають Трамп та члени Конгресу, не є безпідставними, але дослідження на цю тему є складним. Вчені, які вивчають наслідки насильства в

ЗМІ, заперечували, як популярна преса зображала їхні роботи, стверджуючи, що нюанси їхніх досліджень часто залишаються поза увагою.

У огляді наукової літератури про насильство у відеоіграх 2015 року Американська психологічна асоціація детально розглядає це питання.

АРА, 2015: «Коментатори новин часто звертаються до насильницького використання відеоігор як потенційного причинного фактора масових вбивств. ЗМІ вказують на ігрові звички винних як на причину, яку вони обрали для вчинення своїх злочинів, або як метод навчання. Ця практика поширюється принаймні ще до побоїща в Коламбіні (1999).

Як і в більшості областей науки, картина, представлена в результаті цього дослідження, є більш складною, ніж зазвичай зображується у висвітленні новин та іншій інформації, підготовленій для широкої громадськості.

Тут ми розбиваємо факти, включаючи нюанси, щодо впливу насильства в ЗМІ на молодь.

Звіт АРА за 2015 рік про відеоігри - це гарне місце для початку. Систематично переглядаючи наукову літературу, автори звіту «дійшли висновку, що використання відеоігор впливає на агресію».

Зокрема, автори пояснюють, що цей ефект проявляється як збільшення агресивної поведінки, думок та почуттів та зменшення допомоги іншим, емпатії та чутливості до агресії. Хоча дані обмежені, дані також свідчать про те, що "більший рівень впливу" на відеоігри пов'язаний з "більш високим рівнем агресії", - йдеться у звіті.

У звіті підкреслюється, що "агресія - це складна поведінка", спричинена багатьма факторами, кожен з яких збільшує ймовірність того, що людина буде агресивною. "Діти, які стикаються з багатьма факторами ризику, частіше піддаються агресії", - йдеться у звіті.

Автори дійшли своїх висновків, оскільки дослідники послідовно знаходили ефект у трьох різних видах досліджень: дослідження поперечного перерізу, поздовжні дослідження та лабораторні експерименти. "Межі одного методу компенсуються сильними сторонами іншого методу", - пояснюється у

звіті АРА, тому лише разом вони можуть бути використані для висновку про причинно-наслідковий зв'язок.

Дослідження в поперечному перерізі виявляють кореляцію між різними явищами в один момент часу. Їх порівняно легко проводити, але вони не можуть надати причинно-наслідкові докази, оскільки співвідношення можуть бути помилковими. Наприклад, збільшення продажів відеоігор може корелювати зі зменшенням кількості насильницьких злочинів, але це не обов'язково означає, що відеоігри запобігають насильницьким злочинам. Також можуть бути присутні інші невідомі фактори.

Поздовжні дослідження збирають дані про одну і ту ж групу з часом, іноді протягом десятиліть. Вони використовуються для дослідження довгострокових наслідків, таких як те, чи може грати у відеоігри в дитинстві кореляцію з агресією у дорослому віці. Ці дослідження також вимірюють інші фактори ризику агресії, такі як жорстка дисципліна з боку батьків, з метою виділення ефекту насильства у ЗМІ. З цієї причини ці дослідження забезпечують кращі докази причинності, ніж дослідження поперечного перерізу, але їх важче провести.

Лабораторні експерименти маніпулюють одним явищем - в даному випадку - випадками насильства у ЗМІ - і підтримують усі інші постійними. Через контрольоване середовище експерименти дають вагомі докази причинно-наслідкового ефекту. Але з тієї ж причини лабораторні дослідження можуть не точно відображати, як люди діють у реальному світі.

Це підводить нас до того, чому дебати все ще існують серед науковців, які вивчають насильство у ЗМІ. Деякі дослідники виявили, що експериментальні докази, що підтверджують причинно-наслідковий зв'язок між іграми у відеоігри та агресією, можуть бути не такими твердими, як здається.

У липні минулого року Джозеф Хілгард, доцент психології Іллінойського державного університету та інші, опублікували дослідження в журналі *Psychological Bulletin*, яке виявило, що лабораторні експерименти з цієї теми можуть бути предметом упередженості публікації. Це означає, що

дослідження, які показують ефект, можуть бути більш вірогідними для публікації, ніж ті, які цього не роблять, перекручуючи масиви доказів.

Але як щодо фільмів та телебачення? Огляди літератури про ці форми засобів масової інформації, як правило, є менш новими, сказав нам по електронній пошті професор психології та неврології з університету Дьюка Кеннет А. Додж.

Додж, також один з авторів дослідження АРА 2015 року, вказав нам на один огляд літератури на телебаченні 1994 року, опублікований у журналі *Communication Research*, який дійшов висновку, що телевізійне насильство також "збільшує агресивність та асоціальну поведінку". Додж сказав нам, що він "впевнений" у ефекті цього аналізу, а інші встановили, що "він знову збережеться сьогодні"[30, с.124].

Додж також вказав нам на дослідження 2006 р., яке розглядало літературу про насильницькі відеоігри, фільми, телебачення та інші засоби масової інформації. "Більшість сучасних досліджень починаються з того, що діти піддаються [насильству] через стільки різноманітних засобів масової інформації, що вони починають групувати їх разом", - сказав Додж.

Опублікований у *JAMA Pediatrics*, огляд показав, що вплив насильницьких ЗМІ збільшує ймовірність агресивної поведінки, думок та почуттів. Огляд також виявив, що ЗМІ зменшує ймовірність корисної поведінки. Усі ці ефекти були "скромними", підсумували дослідники.

Загалом, більшість досліджень вказує на те, що насильство в ЗМІ є фактором ризику агресії, але деякі експерти в цій галузі все ще сумніваються, чи є достатньо доказів, щоб впевнено сказати, що існує зв'язок.

Існує ще менше доказів того, що насильство у ЗМІ є фактором ризику злочинного насильства.

"У психологічних дослідженнях агресія зазвичай розуміється як поведінка, яка має на меті завдати шкоди іншому", тоді як «ілентність можна визначити як крайню форму фізичної агресії", - пояснюється у звіті АРА за 2015 рік. "Отже, будь-яке насильство - це агресія, але не вся агресія - це насильство".

У звіті АРА зазначається, що були проведені дослідження взаємозв'язку насильства в ЗМІ з "кримінальним насильством", але автори "не знайшли достатніх доказів достатньої корисності для оцінки того, чи існує" твердий зв'язок із застосуванням насильницьких відеоігор.

Ця відсутність доказів частково пов'язана з тим, що існують етичні обмеження щодо проведення експериментів із насильством у лабораторії, особливо, коли мова йде про дітей та підлітків, пояснюється у звіті. Це залишає лише докази з досліджень поперечного перерізу та поздовжніх досліджень. То що говорять ці дослідження?

Одне лонгітудне дослідження, опубліковане в журналі "Психологія розвитку" в 2003 році, показало, що із 153 чоловіків ті, хто дивився найжорстокіший телевізор у дитинстві, частіше через 15 років "підштовхували, хапали або штовхали своїх подружжя, щоб мати відповідь на образу, штовхаючи особу «або, якщо його» засудили за злочин »протягом попереднього року. Дівчата, які дивилися найжорстокіше телебачення, також частіше вчиняли подібні дії, як молоді жінки. Ці ефекти зберігалися після контролю за іншими факторами ризику агресії, такими як агресія батьків та інтелектуальні здібності.

Поперечне дослідження 2016 року, проведене Андерсоном із штату Айова та іншими, опублікованим у журналі „Молодіжне насильство та ювенальне правосуддя”, виявило, що кількість насильницьких відеоігор, які грали неповнолітні злочинці, корелює із кількістю насильницьких дій, які вони вчинили за останній рік. Насильницькі дії включали бійку банди, побиття вчителя, побиття батьків, побиття інших учнів та напад на іншу людину.

Однак огляд літератури, опублікованої в журналі "Кримінальне правосуддя та поведінка" у 2012 р., дійшов висновку, що "наслідки впливу насильства у ЗМІ на злочинну поведінку не встановлені". Але автори уточнюють: "Сказати, що ефект не встановлений, не означає те, що сказати, що ефекту не існує".

На відміну від звіту АРА, Андерсон та його колега в статті 2015 року, опублікованій в *American Behavioral Scientist*, стверджують, що «дослідження показують, що насильство в ЗМІ є причинним фактором ризику не тільки для легких форм агресії, але і для більш серйозних форм агресії, в тому числі жорстокої злочинної поведінки».

Чому Андерсон та його колеги дійшли інших висновків, ніж АРА? Він сказав нам, що АРА "не включав дослідницьку літературу про насильство на телебаченні", і виключив "кілька важливих досліджень щодо впливу відеоігор на насильницьку поведінку, опублікованих з 2013 року".

У своїй статті, опублікованій у 2015 р. Андерсон та його колега пояснюють, що, навіть якщо існує посилання, це «не означає, що насильницький вплив у ЗМІ сам по собі перетворить нормальну дитину або підлітка, у якого мало або немає інших факторів ризику, на жорстокого злочинця або шкільного стрільця». Вони додають: "Таке екстремальне насильство трапляється рідко і, як правило, відбувається лише тоді, коли різні фактори ризику сходяться в часі, просторі та всередині людини"[37, с.15].

Багато експертів, з якими ми спілкувались, вказували на один із унікальних для Сполучених Штатів факторів, який, на їх думку, збільшує ризик масових стрілянин та смертельних наслідків насильства в цілому - доступ до зброї.

Наприклад, Андерсон сказав нам електронною поштою: "Існує досить сильний консенсус серед дослідників насильства в галузі психології та кримінології, що основною причиною того, що рівень вбивств у США набагато вищий, ніж у більшості західних демократій, є наш легкий доступ до зброї".

Додж у герцозі повторив думку Андерсона: " Найбільш очевидна і, мабуть, найбільша різниця між країною, такою як США, в якій проводиться багато масових стрільб, та іншими розвиненими країнами є легкий доступ до зброї", - сказав він.

Тож, хоча вчені не погоджуються щодо того, наскільки достатньо доказів для достатньої підтримки причинно-наслідкового зв'язку між насиллям у ЗМІ та

реальним насильством, занепокоєння Трампа та інших політиків не є безпідставними.

Таким чином, роблячи висновок про взаємозв'язок насильства в ЗМІ з "кримінальним насильством", можна сказати, що ефект не підкріплений достатньою кількістю дослідів, але це не означає те, що ефекту не існує.

Висновки до розділу 2

Журналісти дуже часто не вміють користуватись інформацією, яка пов'язана із насильницькими діями чи їх наслідками, і не враховують, як дана інформація може вплинути на свідомість людини в негативному ключі. Це було показано на прикладі декількох новин, висвітлених в українських ЗМІ. Дуже часто такі матеріали викликають жах у цільової аудиторії і призводять до негативних змін у їх свідомості, що призводять до агресивності і насильства у реальному житті.

Збільшення кількості інформації в ЗМІ з насильницьким змістом може корелювати зі зменшенням кількості насильницьких злочинів, але це не обов'язково означає, що ця інформація запобігає насильницьким злочинам.

Ми мусимо заглянути в Інтернет, тому що з маленькими дітьми та молодими умами відбувається багато поганого, і їх розум формується під впливом насильства. І ми повинні щось зробити щодо того, що вони бачать і як вони це бачать.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ, АНАЛІЗ ЯВИЩА «МЕДІАНАСИЛЬСТВО» ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПОВЕДІНКУ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА

3.1. Принципи проведення дослідження на тему впливу насильства у ЗМІ на поведінку людини. Ефекти, спричинені поширенням інформації про насильство

Насильство в засобах масової інформації створює загрозу для громадського здоров'я настільки, що призводить до зростання реального насильства та агресії. Дослідження показують, що вигадане насильство на телебаченні та в кіно сприяє як короткостроковому, так і довгостроковому зростанню агресії та насильства серед молодих глядачів. Насильство на телебаченні також сприяє посиленню насильства, головним чином у формі імітаційних самогубств та актів агресії. Відеоігри а також фільми однозначно здатні спричинити зростання агресії та насильства в короткостроковій перспективі, хоча довгострокових довготривалих досліджень, здатних продемонструвати довгострокові наслідки, не проводилось.

Взаємозв'язок між насильством у ЗМІ та реальним насильством та агресією модерується характером медіаконтенту, характеристиками та соціальним впливом на людину, яка зазнає впливу цього контенту. До того ж середній загальний розмір ефекту є достатньо великим, щоб віднести його до категорії відомих загроз здоров'ю населення.

Однією з помітних змін у нашому соціальному середовищі у ХХ столітті є поява та насиченість засобів масової інформації. У цьому новому середовищі радіо, телебачення, фільми, відео, відеоігри та комп'ютерні мережі відіграють центральну роль у нашому повсякденному житті.

У хорошому чи поганому відношенні, ЗМІ має величезну кількість впливів на наші цінності, переконання та поведінку. На жаль, наслідки впливу деяких

конкретних елементів засобів масової інформації є особливо шкідливими і це впливає на здоров'я глядачів та інших.

Докази досліджень, що накопичувалися багато років показують, що вплив насильства на телебаченні та у відеоіграх збільшує ризик насильницької поведінки з боку глядача так само, як і дорослішання в оточенні, наповненому справжнім насильством, збільшує ризик насильницької поведінки. У цьому дослідженні ми критично оцінимо дані досліджень, які ведуть нас до цього висновку, і ми проаналізуємо психологічну теорію, яка пояснює, чому вплив насильства є шкідливим ефектом як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

Нарешті, ми також порівняємо розмір ефекту насильства у ЗМІ з деякими іншими відомими загрозами для здоров'я населення, оцінимо, наскільки важливою загрозою її слід розглядати.

Однак перед тим, як переглянути дослідницьку літературу, ми повинні наголосити на декількох аспектах.

По-перше, вагомість доказів свідчить про те, що насильницькі дії рідко призводять до наслідків з однієї причини; скоріше, численні фактори, що збігаються з часом, сприяють такій поведінці. Відповідно, вплив насильницьких ЗМІ найкраще розглядати як один із багатьох потенційних факторів, що впливають на ризик насильства. Ніякий авторитетний дослідник не припускає, що насильство у ЗМІ є єдиною "причиною насильницької поведінки".

По-друге, перспектива результатів дослідження є важливою для адекватного розуміння про те, як насильство у ЗМІ впливає на молодіжну поведінку, та як формулюється послідовна відповідь громадської охорони здоров'я на цю проблему. Більшість молодих людей, які є агресивними та заангажованими в деяких формах асоціальної поведінки, не перетворюються на жорстоких підлітків і дорослих (79). І все-таки дослідження показали, що значна частина агресивних дітей, швидше за все, виростуть агресивними дорослими, (59) а підлітки та дорослі часто були дуже агресивними і навіть жорстокими в дитинстві.

Найкращим єдиним провісником насильницької поведінки у старших підлітків, молодих дорослих, і навіть у дорослих середнього віку є поява агресивної поведінки в дитинстві (57). Таким чином, впливи, такі як вплив насильства в ЗМІ, сприяють агресивній поведінці у маленьких дітей, і це може сприяти дедалі агресивнішій і, зрештою, насильницькій поведінці через багато років.

По-третє, важливо уникати помилок, вважаючи, що малі статистичні ефекти явища обов'язково перетворюються на незначні наслідки для практичного чи громадського здоров'я. Існує багато обставин, при яких статистично малі ефекти мають великі практичні наслідки, особливо коли малі ефекти накопичуються з часом в надто великі пропорції відповідної сукупності.

При такому накопиченні навіть невеликі статистичні дані наслідків насильства у ЗМІ на агресивну поведінку можуть мати важливе соціальне значення. Багато вчених-медиків уникали проблеми недооцінки висвітлення важливості дрібних наслідків для громадського здоров'я шляхом перекладу їхніх висновків на смертність для всього населення США, але поведінкові вчені не традиційно виконували цей тип перекладу населення.

Таким чином, люди часто бувають вражені, дізнавшись, що вплив деяких забруднювачів навколишнього середовища на поведінку чи психічне здоров'я може бути більшим, ніж вплив інших забруднень на фізичне здоров'я (наприклад, 28). Нарешті, аргументи проти насильства в ЗМІ, як аргументи проти іншого потенціалу загрози громадському здоров'ю, повинні здійснюватися шляхом інтеграції доказів із множинних підходів до досліджень.

Дослідження, в яких обсяг насильства в засобах масової інформації, якому піддається особа, корелює з її схильністю до агресивної поведінки мають високу зовнішню валідність при визначенні впливу насильства та насильницької поведінки, яка пов'язана з таким впливом, але такі дослідження мало говорять про причину даного процесу. Справжні експерименти, в яких учасники довільно розподіляються щодо умов, в яких вони зазнають різних доз насильства, надають найкращі докази для причинно-наслідкових зв'язків, але їм часто бракує

зовнішньої обґрунтованості чи узагальнення. Однак з етичної необхідності ці експерименти, як правило, не вивчали наслідків найсерйозніших типів фізичної агресії і не вивчали довгострокових наслідків впливу насильства. Поздовжні дослідження можуть перевіряти, чи впливає тривалий вплив насильства на агресію, чи дитяча незахищеність від таких факторів пов'язана з агресією дорослих, і чи правдоподібніше вірити що жорстока поведінка стимульована впливом насильства або те, що насильство стимулює жорстоку поведінку. Усі три типи досліджень можуть дійти до збагачення будь-яких висновків.

Перш ніж продовжувати, важливо чітко визначити два терміни: насильство у ЗМІ та жорстока поведінка. Різні люди використовували різні визначення цих термінів у різні часи. У цій роботі ми визначаємо насильство у ЗМІ як візуальне зображення актів фізичної агресії однієї людини проти іншої. Це визначення насильства в засобах масової інформації не включає випадків позаекранного насильства, які можуть матися на увазі, а навпаки це стосується візуально зображених фізично агресивних вчинків однієї особи проти іншої. Це визначення, що склалося з теорії про наслідки насильства в ЗМІ еволюціонувало і являє собою спробу описати вид насильницьких презентацій у ЗМІ, які, швидше за все, навчать глядача бути більш жорстоким. Фільми та програми із зображенням насильства такого типу були поширені 20 років тому, і вони поширені і зараз: Брудний Гаррі, Хрещений батько, Божевільний Макс, Кліффенгер, Справжня брехня, Pulp Fiction, Kill Bill тощо. Список нескінченний.

Визначення насильницької поведінки також може бути важливим для того, як інтерпретується емпіричне дослідження. Більшість дослідників, що вивчають ефекти медіа на поведінку зосереджуються на тому, що вони називають агресивною поведінкою. Прийняте визначення визначає, що агресивна поведінка відноситься до дії, призначеної для заподіяння шкоди або дратування іншої людини. Вчинок може бути фізичним або нефізичним. Це включає багато видів поведінки, які, здається, не відповідають

загальноновизнаному типу насильства. Наганяння образ і поширення шкідливих чуток відповідають визначенню.

Звичайно, агресивна поведінка, яка найбільше хвилює суспільство, явно передбачає фізичну агресію. Однак фізична агресія може коливатися в діапазоні тяжкості, починаючи від таких дій, як штовхання, до більш серйозних фізичних нападів та боротьби, навіть доходючи до насильницьких дій, які несуть значний ризик серйозних травматичних наслідків. У цьому огляді ми використовуємо термін насильницька поведінка, щоб описати більш серйозні форми фізичної агресії, що становлять значний ризик отримання серйозних травм жертвами.

Насильницьку та агресивну поведінку найкраще розглядати посилаючись на міру тяжкості. Як описано вище, існує дуже сильна кореляція між м'яко агресивною поведінкою та ризиком серйозної агресивної чи жорстокої поведінки в подальшому житті [59, с.44]. Крім того, значні факти свідчать про те, що прояв агресивного типу мислення або агресивних емоцій є дійсним фактором ризику розвитку насильства [59, с.52].

Зрештою, дослідження, що розслідують будь-який із цих видів агресії, можуть бути цінними.

Більшість досліджень щодо впливу насильства у ЗМІ на насильницьку та агресивну поведінку зосередилося на насильстві у вигаданому телебаченні та кіно. Це не дивно, враховуючи популярність насильницького змісту в цих засобах масової інформації та популярності телебачення і фільмів у сучасному житті - діти в Сполучених Штатах витрачають в середньому між трьома та чотирма годинами на день на перегляд телебачення [34, с.84]. Сукупність досліджень є послідовним і чітким - насильство на телебаченні спричинює збільшення кількості насильств та агресивної поведінки.

Поширення інформації про насильство та жорстокість, у тому числі в засобах масової інформації, може спричинювати зазначені нижче негативні ефекти:

1. ефект узвичаєння (інші назви: ефект нормалізації, ефект десенсибілізації) – зниження реагування на насильство, збайдужіння, зменшення співчуття жертві й засудження насильника;

2. ефект навчання (інші назви: ефект моделювання, культивування, індуктивний ефект) – засвоєння способів насильницьких дій, насильницьких моделей поведінки, агресивних думок, настановлень і афектів ;

3. ефект збудження – викид адреналіну, внаслідок спостерігання насильства і жорстокості, які мозок дитини підсвідомо сприймає як загрозу, а відтак, фізіологічно готує організм до реагування на загрозу (втечі, захисту);

4. «складання ефектів» – взаємодія різних механізмів впливу висвітлення ЗМІ випадків насильства та жорстокості на особу, що сприймає медіаконтент, в якому демонструється насильство.

Телерадіоорганізації дійшли згоди про ефективність таких підходів до зменшення негативних ефектів під час створення аудіовізуальної продукції і висвітлення теми насильства та жорстокості в передачах:

- з метою зменшення ефекту узвичаєння (нормалізації) телерадіоорганізаціям рекомендується утримуватись від демонстрації сцен насильства і жорстокості, особливо – від демонстрації сцен насильства над дітьми, в яких діти-споживачі медіаконтенту можуть асоціювати себе з жертвою;

- з метою зменшення ефекту моделювання (навчання) телерадіоорганізаціям рекомендується у час, коли дитина може здійснювати самостійний телеперегляд (у будні із 7.00 по 19.00):

- утримуватися від демонстрації сцен, в яких насильство і жорстокість здійснюється дітьми та за участю дітей, щодо яких діти – споживачі медіаконтенту можуть ідентифікувати себе з насильником;

- утримуватися від демонстрації насильства в позитивному ключі, його героїзації, гламуризації та/або романтизації: коли насильство веде до розв’язання проблеми, або будь-яких винагород, позитивно характеризує персонажа, який вчиняє насильство, як привабливого (підкреслює його харизму, крутизну,

вмілість, владність, сексуальну привабливість тощо), за винятком випадків правомірного насильства (насильство проти насильства);

- при неможливості уникнути демонстрації сцен насильства включати в найближчу сцену явне засудження насильства, роз'яснення його шкідливості, демонстрацію наслідків вчиненого насильства, зокрема демонстрацію страждань жертви в межах, необхідних для ідентифікації споживачами насильства і жорстокості як суспільно шкідливої поведінки;

- утримуватися від елементів насильства та жорстокості в гумористичних передачах, що ускладнює ідентифікацію насильства і жорстокості як суспільно шкідливої поведінки та посилюють привабливість їх копіювання;

- утримуватись від детального (інструктивного) висвітлення способів здійснення насильства для запобігання їхнього копіювання дітьми;

- утримуватись від створення враження, що способи вчинення насильства можуть бути доступні для копіювання дітьми, включати у сцени попередження, не повторювати такі дії в реальному житті;

- з метою зменшення ефекту збудження телерадіоорганізаціям рекомендується у час, коли дитина може здійснювати самостійний телеперегляд (у будні з 7.00 по 19.00);

- утримуватися від демонстрації сцен, у яких поєднано елементи еротики і насильства та жорстокості;

- якщо є крупний план нанесення удару, за умови, що така сцена одна, або вони поодинокі (у порівнянні з загальним хронометражем сюжету) – ці місця технічно приховуються (наприклад, блюр);

- утримуватися від сцен, в яких демонструються страждання жертв насильства і жорстокості, які можуть бути віднесені до категорії жахів (можуть налякати і сильно вразити дитину), поранення/пошкодження необхідно демонструвати так, щоб неможливо було розгледіти деталі;

- виключити з передач кадри, в яких вогнепальна зброя направлена безпосередньо на глядача;

- уникати надмірної деталізації в аудіоряді (розповіді) про насильство і жорстокість, якщо озвучування подробиць не є необхідним, наприклад у випадку журналістського розслідування.

Також, з метою зменшення негативних ефектів від поширення передач (крім новин), що висвітлюють теми насильства та жорстокості, у час, коли дитина може здійснювати телеперегляд (у будні та вихідні з 7.00 по 21.00) телерадіоорганізації повинні:

- попереджати батьків (інших дорослих, що виконують батьківські функції) про необхідність додаткової уваги при спільному перегляді до демонстрації насильства, зокрема про те, що в продукції містяться сцени насильства (текстом та/або закадровим голосом до початку демонстрації);

- уникати використання сцен насильства дітьми, над дітьми чи з участю дітей в анонсах передач;

- при неможливості уникнути демонстрації сцен насильства, роз'яснювати наслідки сприймання дітьми висвітлення ЗМІ випадків насильства та жорстокості, а також дію ефектів узвичаєння, навчання і збудження в цих же передачах (або до початку чи після закінчення передачі).

Експерименти

Як правило, експерименти продемонстрували, що піддаючи увагу людей, особливо дітей та молоді, до насильницької поведінки в кіно та телебаченні збільшується ймовірність того, що вони будуть поводитись агресивно відразу після цього. У типовій парадигмі випадково відібраним особам показують або насильницький, або ненасильницький короткометражний фільм, а потім спостерігають, чи вони мають потенціал проявити агресію - для дітей це, як правило, означає гру з іншими дітьми, а для дорослих, як правило, означає участь у діяльності, пов'язаній із застосуванням покарання над іншим учасником дослідження..

Діти в таких експериментах, які бачать насильницький фільм, поведуться більш агресивно відразу після перегляду, ніж ті, хто переглядає ненасильницький фільм. Наприклад, Джозефсон [38, с.147] випадковим чином

вибрав 396 семи-дев'ятирічних хлопчиків, щоб подивитися або насильницький, або ненасильницький фільм, перш ніж вони зіграють в хокей у школі. Спостерігачі, які не знали, який фільм бачив будь-який хлопчик зафіксували кількість випадків, коли кожен хлопчик фізично напав на іншого хлопчика під час гри. Фізична атака визначалася як нанесення удару, удару ліктями або штовхання іншого гравця на підлогу, а також спотикання, коліна та інша агресивна поведінка, за яку могло б бути покарання у хокеї.

Для деяких дітей використовувались конкретні підказки, що містили в собі елементи прояву насильства, і як очікувалося, це нагадувало хлопцям про фільм, який вони бачили раніше. Для хлопчиків, оцінених їхнім учителем як надмірно агресивних, поєднання перегляду насильницького фільму та підказок, пов'язаних із асоціаціями про фільм, стимулювало значно більше нападницької поведінки, ніж будь-яка інша комбінація фільму та підказки.

Паралельні ефекти спостерігалися серед старших підлітків та молодих дорослих. Ті, хто спостерігає за жорстокими відео і фільмами, поводяться агресивніше, ніж це роблять ті, хто переглядає ненасильницькі відео. У типовому експерименті випадково обрана група дорослих переглядала насильницький або ненасильницький телевізійний зміст, перш ніж їх запросили грати в гру проти одного з учасників дослідження. Протягом гри учасники мають можливість оглушати суперника неприємним шумом і дозволяється змінювати гучність і тривалість шуму. Ті, хто переглядав насильницький телевізійний зміст, постійно вибирали більшу гучність і більшу тривалість впливу, ніж ті, хто переглядав ненасильницькі відео [34, с.28].

Справедлива така ж закономірність для думок і переконань. Афро-американські дівчата-підлітки, які переглядали насильницькі музичні відео більш стійко сприймали насильство при знайомствах, ніж ті, хто не дивився жодного відео [35, с.112]. Для чоловіків встановлено, що перегляд насильницьких відео є причиною насильницької поведінки, що виявлялась у відповіді на конфлікт, дедалі суперечливіші сексуальні переконання та більш широке визнання асоціальної поведінки загалом. У таких експериментах

виявлено причинно-наслідкові зв'язки для дітей і для дорослих, для чоловіків і жінок, а також для людей, які зазвичай агресивні і тих, хто зазвичай неагресивний. У таких добре контрольованих лабораторних дослідженнях, спостереження за жорстоким телевізійним або кіноконентом є явно причиною змін у поведінці. Однак самі по собі ці докази є недостатніми для продемонстрування того, що насильницький телевізійний вміст представляє справжню загрозу для суспільного здоров'я; таке може бути лише в тому випадку, якщо ці причинно-наслідкові зв'язки також існують у світ поза лабораторією. Чи викликає насильство у ЗМІ справжню агресію в реальному світі?

Емпіричні дослідження поведінки дітей та молоді, які дивляться засоби масової інформації у своєму природному середовищі, дозволяють наполегливо притримуватись ствердної відповіді на ці питання.

Хоча поперечні та поздовжні неекспериментальні дослідження не можуть встановити причинно-наслідкові зв'язки, у поєднанні з результатами експериментів, результати цих видів досліджень забезпечують міцну підтримку для розширення причинно-наслідкового висновків, продемонстрованих експериментами.

Переважає більшість компетентно проведених одноразових опитувальних досліджень показали що діти, які щодня спостерігають більше насильства у ЗМІ, поводитись більш агресивно щодня [43,с.335]. Зв'язок менш сильний, ніж той, що спостерігається в лабораторних експериментах, але тим не менш це є достатньо великим фактором, щоб бути соціально значущим явищем; Отримані кореляції, як правило, складають між 0,15 і 0,30, що, як зазначає Розенталь, перетворюється на зміну шансів на агресію від 50/50 до 65/35 - це не тривіальна зміна при зіставленні небезпечної для життя поведінки. Більше того, це відношення дуже добре повторюється навіть серед дослідників, які не погоджуються з причинами цих взаємозв'язків.

Доповненням до цих разових опитувальних досліджень є реальні дослідження, які показали взаємозв'язок перегляду медіа насильства в дитинстві

з агресивною поведінкою підлітків та дорослих. Аналіз даних також показав, що вплив насильства в ЗМІ в ранньому дитинстві передбачає посилення агресивності, навіть при спробах контролю ранніх проявів агресивності. Навпаки, агресивна поведінка в дитинстві не продемонструвала вищого подальшого розвитку насильства, роблячи неправдоподібним співвідношення між агресією та насильством у ЗМІ, використання яких було спричинене агресивними дітьми, які схилилися до спостерігання більшої кількості насильства [18, с.275].

Наприклад, у дослідженні серед дітей, в яких брали інтерв'ю щороку протягом трьох років переживання середнього дитинства, Huesmann & Eron [38, с.67] виявили зростання рівню агресії як для хлопчиків, так і для дівчаток, які спостерігали більше телевізійного насильства, навіть коли контролювали початкову агресивність та багато інших факторів. Діти, які ототожнювались із зображеним агресором та ті, хто сприйняли насильство як реалістичне, були особливо схильні проявляти ефект навчання. 15-річне спостереження за цими дітьми продемонструвало що ті, хто зазвичай дивився більше телевізійного насильства у свої середні дитячі роки, вирости більш агресивною молоддю. Серед дітей, які підпадали під вплив насильства в ЗМІ в середньому віці, 11% чоловіків були засуджені за злочин (порівняно з 3% для інших чоловіків), 42% протягом останнього року "штовхали, хапали чи штовхали свою дружину" (порівняно з 22% інших чоловіків), а 69% "штовхнули людину" будучи розлучені (порівняно з 50% інших чоловіків). Для жінок 39% із них з високим рівнем насильства за минулий рік "кинули щось у свого чоловіка" (порівняно з 17% інших жінок), а 17% під час роботи "били, принижували або давили" на іншого дорослого (порівняно з 4% інших жінок). Ці ефекти не були пов'язані з будь-яким із великого набору характеристик дитини та батьків, включаючи демографічні фактори, інтелект та практики виховання.

Ще одне недавнє поздовжнє дослідження виявило подібні двонаправлені поздовжні ефекти для дітей, які переходять від середнього дитинства до підліткового віку. Слейтер і колеги [40, с.94] отримали власні повідомлення про

розгляд насильства та агресивні думки, вірування та поведінку у чотири рази між серединою шостого класу та середина восьмого класу. Аналіз кривої зростання виявляє суттєві ефекти обох одночасне та попереднє розгляд насильства щодо агресії, але використання насильства ЗМІ передбачалася лише одночасною агресією, а не попередньою агресією.

Декілька рецензентів описали кілька довготривалих досліджень як поступливі дані, що суперечать гіпотезі, що насильство у ЗМІ викликає агресію; однак, пильний огляд більшості цих досліджень виявляє, що їх результати не суперечать, але просто не достатньо підтримують істинність гіпотези. Коли поєднуються дані експериментальних досліджень, польових досліджень, і довготривалих досліджень з теоретичними основами, що з'явилися для пояснення як на дітей впливає те, що вони спостерігають, висновок видається однозначним. Схильність до насильства через спостереження його в ЗМІ або де-небудь ще в оточенні є істотним фактором ризику розвитку серйозної агресивної поведінки як в короткі, так і в довготривалі терміни.

Однак не все насильство на телебаченні відбувається у вигаданих форматах. Новини є часто наповненими описами насильства та його наслідків. Чи є цей тип інформації жорстоким медіаконтентом, що заохочує наслідувальну поведінку? Це можливо, але на цю тему існує мало доступних досліджень. Дослідження Berkowitz & Macaulay [53, с.12] чітко показало стрибок кількості насильницьких злочинів, але не майнових, після кількох гучних вбивств на початку та середині 1960-х. Але одне з інших відомих досліджень у цій області - дослідження Філіпса Д. [18, с.49] про збільшення кількості насильницьких злочинів за 3 і лише за 3 дні після телевізійних призових поєдинків - ніколи не був широко прийнятий через відсутність правдоподібної теорії. Деякі з найкращих доказів ефекту насильства в новинах знайдено в дослідженнях так званого ефекту Мерилін Монро - що широко розповсюджені новини про самогубства супроводжуються збільшенням кількості самогубств серед населення протягом приблизно двох тижнів. У сукупності, дослідження, присвячені цим взаємозв'язкам, припускають, що новини про самогубства

призводять до збільшення фактичних суїцидів на 2,5% [62, с.118]. Цікаво, що також повідомлялося про двотижневу тривалість наслідків іншого медіа-процесу, що стосується розголосу про насильство.

Розглянуті емпіричні дані представляють вражаючу картину, яка показує що вплив насильства у ЗМІ збільшує ризик агресивної та насильницької поведінки спостерігача.

Щоб зрозуміти роль цих взаємозв'язків з точки зору охорони здоров'я, розуміння чому і як насильницькі ЗМІ викликають агресію, життєво важливе. Крім того, теорії, що пояснюють такі взаємозв'язки, повинні однаково добре застосовуватися і пояснювати наслідки спостереження за насильством у реальному світі - серед сім'ї, серед однолітків та в межах громади. Значні емпіричні дослідження показують, що спостереження за реальним насильством у будь-якому з цих місць збільшує ризик участі в насильстві [48,с.54].

По-перше, різна інформація спричиняє короткостроковий ефект або довгостроковий ефекти, і обидва ці процеси відрізняються від наслідків ефекту заміни. Ефект заміни стосується ролі засобів масової інформації (включаючи відеоігри) у витісненні інших видів діяльності, якими дитина могла б займатися (які могли б зменшити ризик розвитку певних видів агресивної поведінки), наприклад, читання, легка атлетика тощо. Тут ми зосереджуємося на наслідках насильницького медіаконтенту, і тому ми не звертаємось до наслідків ефекту заміни, хоча він цілком може бути важливим.

Короткострокові ефекти

Більшість теоретиків зараз погодяться, що короткочасні наслідки впливу медіанасильства здебільшого зумовлені процесами підготовки, процесами збудження та безпосередньою імітацією конкретної поведінки [55, с.27]. Фіксування установки - це механізм імпліцитної пам'яті, що забезпечує неусвідомлений і ненавмисний вплив одноразової дії стимулу, будь-якого виду, на реакцію на наступний стимул. [55,с.30]. Зовнішній подразник може бути невід'ємно пов'язаний з пізнанням, наприклад, вигляд рушниць невід'ємно пов'язаний з поняттям агресії [55, с.43], або зовнішній стимул може бути чимось

самим по собі нейтральним, як певна етнічна група (наприклад, афроамериканці), яка стала пов'язана в минулому з певними переконаннями чи поведінкою (наприклад, добробут).

Концепція фіксування установки робить поведінку, пов'язану з ними, більш імовірною. Коли насильство в ЗМІ формує агресивні концепції фіксування, агресія є більш імовірною.

Наскільки новини у ЗМІ збуджують спостерігача, настільки агресивна поведінка може стати більш імовірною в короткостроковій перспективі з двох можливих причин: перенесення збудження [57,с.39] та загальне збудження. По-перше, можливий стимул, що викликає емоції (наприклад, провокація, що викликає гнів) сприймається як суворіший, ніж це є, тому деякі емоційні реакції стимулюються фіксацією провокаційної медіа-інформації. [57,с.67]. Наприклад, одразу після захоплюючої медіа-інформації, така передача збудження може спричинити більш агресивні реакції на провокацію. Крім того, посилене загальне збудження, стимульоване інформацією в ЗМІ може просто досягти такого піку, що гальмування неадекватних реакцій зменшується і домінуючі вивчені реакції відображаються при вирішенні соціальних проблем.

Імітація

Крайнім і, ймовірно, найгіршим проявом імітації, або моделювання поведінки телеперсонажів вважаються жорстокі “злочини-копії” – зґвалтування і навіть вбивства. Як вже казалось, злочини-копії – найтривожніший приклад модельованої поведінки.

Сенсаційний характер злочинів-копій привертає увагу преси і електронних ЗМІ, тому громадськості відома безліч подібних випадків. Проте насправді злочини-копії здійснюються надзвичайно рідко. Мільйони телеглядачів, які дивляться ті ж самі фільми та передачі, не мають спонуки до імітації побачених актів насильства. Це дозволяє зробити висновок про те, що здійснення або не здійснення телеглядачами злочинів-копій обумовлюється іншими чинниками, такими як характер людини (або схильність до агресії), душевний стан, врівноваженість і обставини особистого життя.

За останні роки накопичилися докази того, що діти і молодь мають вроджену тенденцію наслідувати того, кого спостерігають [57, с.172]. Спостереження за конкретною соціальною поведінкою навколо них збільшує ймовірність того, що діти будуть поводитися відповідно [57, с.179]. Якщо діти спостерігають за жорстокою поведінкою, вони схильні наслідувати її.

Довгострокові ефекти

Навпаки, довготривалі змістові ефекти, здається, зумовлені (а) більш тривалим спостережливим вивченням пізнань та поведінки та (б) активацією та десенсибілізацією емоційних процесів. Відповідно до соціальних когнітивних моделей [60, с.48], спостережливе навчання впливає на поведінку не тільки в короткостроковій перспективі після того, як поведінка спостерігається, але і в довгостроковій перспективі.

Соціальні сценарії, придбані завдяки спостереженню за сім'єю, однолітками, громадою та засобами масової інформації, стають більш складними, абстрагованими та автоматичними у їх виклику [60, с.55]. У цей період також розробляються соціальні когнітивні схеми дітей про навколишній світ. Наприклад, широкомасштабне спостереження за насильством демонструє упередження світових схем дітей щодо приписування ворожості діям інших.

Такі атрибуції в свою чергу збільшують ймовірність агресивної поведінки дітей. У міру подальшого дорослішання дітей нормативні переконання щодо того, яка соціальна поведінка є відповідною, стають кристалічними, поглинаються і починають діяти як фільтри для обмеження невідповідної соціальної поведінки (58). На ці нормативні переконання частково впливає спостереження дітей за поведінкою оточуючих, включаючи поведінку, що спостерігається у ЗМІ.

Ефекти довгострокової соціалізації засобів масової інформації також цілком посилюються тим, як засоби масової інформації та відеоігри впливають на емоції. За допомогою класичної обумовленості страх, злість або загальне збудження можуть бути пов'язані з певними подразниками вже через кілька випадків. Ці емоції впливають на поведінку в соціальних умовах під впливом

джерела засобу масової інформації шляхом узагальнення стимулів. Тоді дитина може відреагувати неадекватним гнівом або страхом у новій ситуації, подібній до тієї, яку дитина спостерігала у ЗМІ.

У той же час багаторазовий вплив емоційно активуючих засобів масової інформації або відеоігор може призвести до звикання до певних природних емоційних реакцій або «десенсибілізації». Поведінка, яку спостерігає дитина, і яка спочатку може здатися незвичною, починає здаватися більш нормальною після того, як поведінку переглядають багато разів. Емоції, які пережиті автоматично глядачами-дітьми у відповідь на конкретну поведінку в ЗМІ зменшують свою інтенсивність негативної реакції після великої кількості переглядів.

Наприклад, у більшості людей вроджена негативна емоційна реакція на спостереження за кров'ю, кров'ю та насильством. Часто супроводжується почастішання серцебиття, потовиділення та самозвіт про дискомфорт від такого впливу інформації на організм. Однак при багаторазовому впливі ця негативна емоційна реакція зникає, і дитина стає десенсибілізованою (менш чутливою до таких подразників). Потім дитина може думати і планувати активні агресивні дії, не відчуваючи негативного впливу. Отже, активніша агресія стає більш імовірною.

Сукупність досліджень спостережливого навчання показує, що сценарії, світові схеми та нормативні переконання щодо поведінки можна отримати з спостережень без обізнаності глядачів та з незначним зусиллям пізнання. Так само десенсибілізація емоційного реагування не вимагає напруженого пізнання. Одним із підступних фактів про соціалізацію через вплив ЗМІ є те, що більша частина процесу соціалізації відбувається без того, щоб діти усвідомлювали, що відбувається.

Очевидно, що не всі спостерігачі насильства потерпають однаково в будь-який час через те, що вони спостерігають. Дослідження показали, що наслідки насильства у ЗМІ для дітей модеруються ситуаційними характеристиками повідомлення, в тому числі наскільки добре це привертає та підтримує увагу,

зокрема тут грають роль особисті характеристики глядача, власні агресивні схильності та особливості фізичного контексту, в якому діти зазнають насильства. Звичайно, ці фактори всі взаємодіють між собою.

Наприклад, наскільки реальною буде жорстока сцена для дитини, залежить від форми та змісту сцени, переживань дитини та схильності приймати те, що вона бачить, і, можливо, інших глядачів, які присутні, коли дитина спостерігає за сценою.

Повідомлення в ЗМІ, які не привертають хоча б мінімального рівня уваги, матимуть малий вплив на дитину. Хоча ефекти можуть виникати через периферійну обробку без когнітивних ресурсів, що присвячуються обробці матеріалу в повідомленні, вони не можуть відбуватися без мінімального рівня уваги глядача [39, с.76].

Отже, фактори форми та змісту, які привертають увагу дітей, дуже важливі при визначенні величини ефектів, які матиме повідомлення. Фактори, що підвищують увагу у маленьких дітей, включають швидкий рух, яскраві кольори та гучні звуки [39,с.84], риси, характерні часто для сцени насильства. Навіть якщо сцена привертає увагу дитини, не всі жорстокі зображення позначають однаковий ризик для глядачів [39, с.87].

Результати експериментів, які варіювали ступінь виправданості спостережуваного насильства, продемонстрували, що, здавалося б, виправдане насильство у ЗМІ справді посилює агресію.

Теоретично, нагородження винних за їхню агресію повинно також підвищити ймовірність того, що глядачі змоделюють агресивний вчинок, і дійсно, зображення в ЗМІ, в яких винагороджується насильство, збільшують ризик того, що глядачі будуть поводитись агресивно. Також не потрібна явна винагорода; бачення безкарного насильства у ЗМІ може також сприяти засвоєнню агресивних думок та поведінки [40, с.114].

Хоча можна очікувати, що явне зображення крові чи інших насильницьких наслідків відмовить глядачів від агресії, дослідження, як правило, припускають, що такі зображення можуть збільшити агресивність з боку глядача. Повторний

вплив таких негативних наслідків може призвести до десенсибілізації до майбутніх сцен крові та болю, вираженого жертвами. Таке звикання може ефективно усунути каральний характер наслідків агресії ЗМІ. Емпірично: глядачі, які виявляють менше негативних емоційних реакцій на перегляд насильства, частіше поведуться агресивно, ніж ті, хто демонструє більше негативних реакцій [48, с.173].

Різноманітні дослідження - в першу чергу лабораторні дослідження з участю дітей та молодих людей - вказують на те, що спосіб подання насильства чи агресії може змінити його значення для аудиторії та може пом'якшити поведінкові, когнітивні та емоційні реакції глядачів.

Отже, згідно з теорією спостережливого навчання, коли насильство представляється виправданим, глядачі, швидше за все, переконуються, що їх власна агресивна реакція на сприйняте правопорушення також є доречною, тому вони більш схильні поводитися агресивно.

3.2. Фактори, що впливають на поведінку глядача і його характеристика

Теорія спостережливого навчання передбачає, що діти, які досить сильно ототожнюють себе з агресивним персонажем або сприймають насильницьку сцену як реалістичну, особливо схильні до агресивних ідей, ґрунтованих спостережуваним насильством, для імітації персонажа або для придбання різноманітних агресивних сценаріїв.

Коли людей змушують ототожнюватись із персонажем, уявляючи себе головним героєм фільму, що викликає жорстокість, ефекти перегляду фільму, що викликають агресію, посилюються [57, с.73]. Глядачі частіше ідентифікують себе та підпадають під вплив на них агресивним персонажем, якщо його зображують схожим на них самих (наприклад, за віком, статтю та расою). Однак загальна привабливість, сила та харизма злочинця можуть бути важливішими за будь-які з цих особистих властивостей самі по собі. Наприклад, на початку 1970-х років афроамериканські діти більше імітували поведінку білих акторів-чоловіків, ніж афроамериканських акторів.

Крім того, реалістичні зображення, швидше за все, посилять агресію глядачів, ніж подані більш вигадано або фантастично. У дослідженнях Хюсманна та його колег [58, с.92] виявилось, що діти, які вважали, що насильницькі шоу, які вони дивились, розповідали про життя "таким, яким воно є насправді", або які ототожнювались з агресивними телевізійними персонажами, мали відносно високі середні бали за показником фізичної і вербальної агресії через рік, а оцінка вища за складеним показником (фізичної, вербальної та непрямой або реляційної) агресивності через 15 років. Найбільш схильні до агресивної поведінки чоловіки, які спостерігали за насильством і ототожнювали себе з жорстокими персонажами. Для тих, хто вже має добре розвинену концепцію навколишнього світу як ненасильницького, матеріал, який занадто контрастує з їхньою існуючою концепцією, матиме менший ефект, ніж матеріал, який вони можуть асимілювати у своєму світобаченні.

Характеристики глядача:

Багато характеристик глядачів були висунуті посередниками між тим, як люди інтерпретують насильницький зміст і як реагують на нього. Наприклад, теорія розвитку передбачає, що молодші діти, соціальні сценарії, світобачення та переконання яких менш сформовані, ніж у дітей старшого віку, повинні бути більш чутливими до цього впливу.

Теорія спостережливого навчання передбачає, що вік і стать глядачів можуть впливати на те, якою мірою вони ототожнюються із зображеними агресивними персонажами, що, в свою чергу, може впливати на навчання та реалізацію спостерігаючої агресії.

Відносно низька інтелектуальна компетентність може посилити наслідки опромінення, коли історія досить тонка і складна. Високий рівень агресивності може призвести до посиленої сприйнятливості до наслідків насильства у ЗМІ, впливаючи на сприйняття насильства у спостережуваних сценах.

Вік і стать глядача :

«Paik & Comstock» повідомили про зворотний зв'язок між віком глядачів та величиною впливу телевізійного насильства на агресію та інші асоціальні

способи поведінки. Іншими словами, як теоретизували кілька психологів з розвитку, ефект медіа-насильства був найбільшим у наймолодшої вікової групи (молодше 5 років). Однак модераційний вплив віку виявився досить складним; розмір ефекту не зменшувався постійно, оскільки вік збільшувався. Це, ймовірно, тому, що при вивченні різних вікових груп, як правило, застосовуються різні заходи агресії. Агресивна поведінка часто використовується як міра результату для дітей, тоді як міра агресивних думок часто використовується для студентів коледжів та дорослих. В одному з двох лонгитюдних розслідувань, в яких застосовувався однаковий поведінковий показник агресії щодо одних і тих самих учасників у різному віці, поздовжній вплив насильства у ЗМІ на агресивну поведінку був значним для дітей (8 років), але не існував для молодих дорослих (19 років) (39). Щоб ще більше ускладнити ситуацію, недавнє дослідження Johnson et al. [59, с.46] виявили більший поздовжній вплив перегляду телевізора на напад і бойову поведінку у віці 30 років, ніж у більш ранніх віках (16 або 22 роки).

Насильство у ЗМІ стосується як чоловіків, так і жінок. Хоча деякі ранні дослідження в Сполучених Штатах та деякі дослідження в інших країнах виявили більш сильний зв'язок між переглядом насильства у ЗМІ та агресією для хлопчиків, ніж для дівчат, останні дослідження, схоже, демонструють переважно подібні ефекти. Наприклад, у своєму недавньому дослідженні дітей, які виростили між 1977 і 1995 рр., Huesmann et al. повідомили про подібні розміри ефекту для чоловіків та жінок старше 15 років.

Однак існували певні гендерні відмінності у видах агресії, пов'язаних із ранньою дитячою діяльністю насильства у ЗМІ. Наприклад, ранній вплив насильства передбачав посилене використання непрямой агресії (наприклад, неправду, щоб завадити колегам) серед дорослих жінок, але не чоловіків; ранній вплив насильства у ЗМІ мав сильніший зв'язок із фізичною агресією серед дорослих чоловіків порівняно з жінками. Ці відмінності, а також зміна наслідків у часі, можливо, частково зумовлені різними та мінливими способами

зображення чоловіків та жінок у ЗМІ, а частково - тим, як суспільство розглядає агресію, здійснену жінками та дівчатами.

Степінь агресивності глядача

Особи, які є більш агресивними, ніж їхні однолітки, можуть мати численні фактори ризику, схильні до агресивної поведінки. Існуючі дослідження показують, що одним із цих факторів ризику може бути нижчий поріг активації агресивної поведінки, спричиненої насильством у ЗМІ. Дослідження насильницького телебачення, кіно та відеоігор виявили, що вкрай агресивні люди виявляють більший вплив (на агресивну поведінку, погляди, емоції та переконання) впливу насильства в ЗМІ, ніж їх порівняно менш агресивні аналоги. Діти з найбільшим ризиком стати дуже агресивними - це ті, хто спочатку був агресивним і спостерігав за відносно великою кількістю телевізійного насильства. Це не означає, що на відносно неагресивного індивіда не впливають жорстокі образи. Декілька досліджень також продемонстрували значний вплив насильства у ЗМІ на пізню агресію серед дітей із низьким рівнем раніше агресивних явищ.

Концепція "взаємного детермінізму" Бандури [3, с.119] допомагає зрозуміти деякі з цих висновків. Різні типи людей шукають різні типи медіа-контенту, але потім вони також по-різному впливають на контент. Таким чином, дітей з сильно агресивними схильностями може особливо привабити перегляд насильницьких ЗМІ, можливо, тому, що це допомагає їм виправдати власну поведінку, але, як зазначалося, вони також можуть бути більш імовірними, ніж інші дітям під впливом такого впливу. Наприклад, вони можуть сприймати насильство як більш нормативне і можуть більше ототожнюватись із героями, що вживають насильство. У цьому відношенні дослідження, присвячені сексуально насильницьким ЗМІ, показали, що молоді чоловіки, які мають відносно високий ризик сексуальної агресії, частіше приваблюють та збуджують сексуально насильницькі ЗМІ, і, швидше за все, під впливом впливу таких жорстоких засобів масової інформації, ніж ті чоловіки, які мають низький ризик сексуальної агресії. Нарешті, експерименти та лонгітюдні дослідження показали,

що потяг агресивної молоді до насильницьких ЗМІ не може пояснити вплив насильницьких ЗМІ на цю молодь. Швидше, їх потяг є додатковим фактором ризику, який збільшує ймовірність того, що вони зазнають впливу насильства, яке вони спостерігають.

Інтелект глядача

Немає чітких теоретичних прогнозів щодо ролі інтелекту глядачів на наслідки насильства в ЗМІ. З одного боку, діти з нижчими інтелектуальними здібностями дивляться більше телевізорів і бачать більше телевізійного насильства, ніж діти вищого інтелекту. З іншого боку, діти з вищим інтелектом, як правило, вчаться швидше, за допомогою або кондиціонування, або спостережливого навчання, тому можна очікувати, що на них більше впливатимуть. Існуючі емпіричні дослідження не надають значної підтримки будь-якій позиції. Існує мало доказів того, що або високий, або низький рівень інтелекту посилює наслідки насильства у ЗМІ.

Соціальне середовище, вплив соціально-економічного статусу

Вплив насильства у ЗМІ на агресію по суті однаковий для дітей із низьким та високим соціально-економічним статусом (СЕС). Діти з низьким рівнем СЕС спостерігають більше телевізійного та телевізійного насильства, ніж діти з високим СЕС (34), але посилення SES на перегляд телебачення не пояснює загальної зв'язку між переглядом насильства у ЗМІ та агресією серед молоді [3, с.88]. Однак загалом висока доза насильства у ЗМІ, що застосовується до дітей із низьким рівнем СЕС, є ще одним фактором ризику насильства у зрілому віці серед цієї групи населення.

Вплив батьків

З теоретичної точки зору батьки можуть бути важливими модераторами наслідків насильства у ЗМІ на дітей. Діти та підлітки формують погляди та переконання та вживають дії внаслідок впливу медіаконтенту, але вони також можуть обговорювати те, що вони бачать, з іншими - особливо з батьками та друзями - і їх реакція в кінцевому підсумку може бути сформована за рахунок цих міжособистісних взаємодій. Singer & Singer пропонував, щоб батьки активно

підходили до посередницького підходу до перегляду телевізійних програм своїми дітьми, включаючи регулярні та критичні коментарі щодо реалізму, виправдання та інших факторів, які можуть вплинути на навчання - на дітей рідше впливає негативний вплив медіаконтент. Недавні дослідження підтвердили цю точку зору; Натансон виявив, що діти, батьки яких обговорюють з ними недоречність телевізійного насильства або обмежують доступ до насильницьких телевізійних шоу, відзначають нижчі агресивні тенденції, ніж діти, батьки яких не обговорюють насильство на телебаченні або обмежують доступ до насильницьких телевізійних шоу. Інші результати свідчать, що будь-який тип втручання батьків може зменшити значення, яке діти надають насильницькому телебаченню, що, в свою чергу, може знизити агресивне ставлення дітей.

По-перше, згідно з найкращими мета-аналізами [3, с.92], довгостроковий ефект впливу впливу насильства у ЗМІ в дитинстві на пізніше агресивну чи насильницьку поведінку приблизно еквівалентний співвідношенню від 0,20 до 0,30. Хоча деякі дослідники можуть стверджувати, що це пояснює лише 4% -9% індивідуальних варіацій в агресивній поведінці, як зазначали деякі вчені, пояснювана відсоткова дисперсія не є хорошою статистикою для прогнозування подій з низькою ймовірністю. високі соціальні витрати. Зрештою, ефекти такого розміру можуть мати реальне соціальне значення [3, с.59]. Як зазначив Розенталь (92), кореляція 0,3 з агресією перетворюється на зміну шансів на агресію від 50/50 до 65/35 - не тривіальну зміну, коли йдеться про поведінку, що загрожує життю. Більше того, це співвідношення є дуже повторюваним навіть у дослідників, які не погоджуються з причинами, а також у різних країнах [3, с.56].

По-друге, слід порівняти масштаби наслідків насильства в засобах масової інформації для здоров'я населення та інших визнаних загроз. Ми робимо таке порівняння на рисунку 1. Середня отримана кореляційна залежність між зв'язком із насильством у ЗМІ та агресією порівнюється із середньою кореляцією між палінням та раком легенів, використанням презервативів та ВІЛ, що передаються статевим шляхом, оцінками свинцю та ІQ, експозицією азбесту та раку гортані

та багатьма іншими . Як бачимо, середня отримана кореляція між експозицією насильства у ЗМІ та агресією перевищує всі інші, за винятком кореляції між палінням та раком легенів. Якщо інші відображені кореляції є достатньо великими, щоб ми могли розглядати ці забруднювачі навколишнього середовища як загрозу здоров'ю населення, ми також повинні розглядати насильство в ЗМІ як загрозу здоров'ю населення.

Мабуть, однією з найкращих паралелей є зв'язок між курінням та раком легенів. Не кожен, хто курить, хворіє на рак легенів, і не кожен, хто хворіє на рак легенів, був курцем. Куріння - не єдиний фактор, який викликає рак легенів, але є важливим фактором. Так само не всі, хто дивиться насильницьке телебачення, стають агресивними, і не всі агресивні дивляться насильницьке телебачення. Перегляд насильницьких телепрограм - це не єдиний фактор, що викликає агресію, але це важливий фактор.

Отже, представлені дані у цьому підрозділі дали переконливі докази того, що короточасний вплив насильства у ЗМІ негайно стимулює більш агресивну та насильницьку поведінку у молодого глядача та що тривалий вплив призводить до набуття соціальних пізнань (сценаріїв, світових схем, установок та переконань), які збільшити ризик агресивної та насильницької поведінки серед спостерігачів насильства у ЗМІ поза дитинством.

Психологічні процеси, завдяки яким це відбувається, добре розуміються дослідниками. Виявлено багато факторів, що перебувають в межах особи та в ситуації, що посилюють або пом'якшують цей ефект. Однак залишається одним вагомим питанням, чи достатньо великий цей ефект, щоб розглядати його як загрозу здоров'ю населення.

Ми стверджуємо, що відповідь так.

3.3. Як негативні новини впливають на поведінку людини та її продуктивність. Власне дослідження

В середньому українці проводять в мережі 7,17 годин щодня. Більшість з нас регулярно користуються соціальними мережами і не уявляють життя без

месенджерів. Здається, якщо вимкнути смартфон на один день (а для когось навіть годину), то життя пройде повз, ми упустимо щось дуже важливе. На ділі ж, коли трапляється щось по-справжньому важливе, ви про це дізнаєтеся від своїх знайомих, навіть якщо перебуваєте на цифровому детоксі.

Але як невинне споживання негативного новинного контенту впливає на нашу психіку, здоров'я і працездатність? Особливо зараз - в період вимушеної ізоляції, коли ми замкнені в чотирьох стінах і налякані перспективою залишитися без засобів до існування - як наш організм реагує на постійні повідомлення про чергову смерть або підвищенні числа безробітних в регіоні? Щоб відповісти на ці питання, я вивчив ряд досліджень, поговорив з психологом і провів опитування серед друзів і колег. Давайте розбиратися.

За результатами дослідження Deloitte для більшості росіян новинні, офіційні та аналітичні сайти - це основне джерело інформації. Серед всіх цілей використання інтернету на 2-му місці опинилася перевірка новин в соціальних мережах (так відповіли майже 70% респондентів). [54, с.18]..

В кінці березня 2020 року Mail.ru Group і Research провели дослідження на тему того, що турбує користувачів російського інтернету:

93% респондентів вказали, що дізнаються новини з соціальних мереж;

31% учасників опитування стали читати більше новин про пандемію;

30% користувачів стали частіше робити це в соцмережах;

25% респондентів стали в цілому більше уваги звертати на новинну порядку;

50% користувачів вітчизняного інтернету тривожаться через ситуацію з пандемією і самоізоляції;

25% не взагалі не турбуються;

25% турбуються незначно.

На другому місці для громадян більшості вікових категорій в якості основного джерела інформації, як і раніше, залишається телебачення.

Не дивляться телевізор тільки 5% росіян. У 40% телевізор включений постійно, «працює на тлі».

Середньостатистичний українець проводить біля телевізора 2,5 години в будні дні і 3,5 - у вихідні. По телебаченню люди найчастіше дивляться новини. І якщо в радянські часи був встановлений відсоток негативних новин в інформаційній програмі (не більше 40%), то аналіз сучасних новин показує, що негативні новини превалюють навіть на офіційних каналах. На деяких же їх кількість доходить до 90% і іноді навіть більше.

68,9% українців дратують сцени насильства на телеекранах. Сильним подразником виглядає також надмірний катастрофізм в новинних випусках - так вважають 41,1% респондентів, в той час як протилежну точку зору висловлюють 15,3%.

Таким чином, ми знаходимося в потоці негативних новин по 2-4 години в день, і більше половини з нас відчувають занепокоєння і тривогу. Як же це впливає на сприйняття світу і свого життя?

Ряд психологічних досліджень довели, що ЗМІ різнобічно впливають на людину: його стан, поведінку, думки і установки, картину світу. У тому числі новинна інформація формує наші уявлення про небезпеку: розширюється спектр ситуацій, які сприймаються нами як небезпечні.

Уявлення про небезпеку і безпеки є базовими в образі світу людини і в значній мірі допомагають йому адаптуватися до навколишнього середовища. При цьому новинні повідомлення часом змушують нас відчувати небезпеку там, де об'єктивно її немає.

В ході одного з експериментів з'ясувалося: після того, як люди переглядали новини з різними видами небезпеки, у них підвищувався рівень ситуативної (або реактивної) тривожності. Цей тип тривожності характеризується напругою, занепокоєнням, нервозністю. Високий її рівень веде за собою порушення уваги і навіть тонкої координації.

Якщо наш мозок постійно отримує тривожні стимули у вигляді поганих новин, ситуативна тривожність переростає в хронічний стрес.

Мітхо Сторони у своїй книзі «Без стресу. Науковий підхід до боротьби з депресією, тривогою і вигоранням» [53, с.40] виділяє 7 головних наслідків хронічного стресу:

- труднощі з концентрацією уваги;
- сплески або падіння рівня кортизолу (гормон стресу);
- зниження синаптичної пластичності (основний механізм мозку, за допомогою якого реалізується феномен пам'яті і навчання);
- збій біологічного годинника;
- запалення (підвищення температури, набряки, почервоніння і біль);
- резистентність до інсуліну (підвищення рівня цукру в крові через неможливість організму використовувати що надходить інсулін належним чином);
- апатія.

Новини найчастіше висвітлюють сюжети, на які ми не можемо ніяк вплинути. Кожен день читаючи новини, з якими не можемо нічого вдіяти, поступово ми стаємо все більш агресивними і апатичними.

Через якийсь час ми повністю втрачаємо відчуття свободи і контролю навіть над власним життям. Спроби щось змінити здаються марними, людина не вірить в свої сили. Це називається синдромом вивченої (або придбаної) безпорадності. Даний термін ввів Мартін Селігман в 1967 році.

Зазвичай синдром з'являється після декількох невдалих спроб впливати на негативні обставини середовища або уникнути їх. Людина поступово відмовляється від будь-якої діяльності і спроб змінити навколишнє недружнє середовище, навіть коли виникає така можливість.

Мозок людини складається з кількох частин, що відповідають за різні процеси в організмі. Префронтальна кора аналізує наші дії і самопочуття і готує відповідну для ситуації модель поведінки.

Вона стежить за роботою всіх підрозділів і відділів мозку, керує їх взаємодіями, щоб ми могли завершити розпочате в найбільш сприятливій обстановці. Наприклад, якщо в офісі дуже шумно, що заважає нам зосередитися

на важливому завданні, вона допомагає приглушити сторонні шуми і мінімізувати відволікаючі фактори, - тоді ми можемо сфокусуватися.

Коли ми чимось зайняті, префронтальна кора збирає максимум інформації і формує робочу пам'ять. Також вона керує увагою: ретельно вивчаючи відомості, що надходять з різних джерел, вона визначає, що в даний момент варте уваги, а що - ні.

Разом з гіпокампом префронтальна кора займається стратегічним плануванням, коригує моделі поведінки, приймає рішення і контролює роботу структур мозку, що їй підкоряються - для того, щоб ми досягли поставленої мети.

Крім гіпокампі, префронтальна кора «спілкується» також з мигдалеподібним тілом, яке відповідає за наші емоції. Префронтальна кора обробляє сигнали про небезпеку, отримані від мигдалеподібного тіла, і при необхідності підсилює або знижує його активність.

Мигдалеподібне тіло є частиною лімбічної системи, до якої якраз звертаються новини. Негативні історії призводять до викиду глюкокортикоїдів, найбільш активний з них - кортизол, гормон стресу. І якщо ми регулярно отримуємо дози негативних новин, гормони починають вироблятися частіше, ніж потрібно.

Сплески гормонів заважають коректній роботі імунної та травневої систем, пригнічують ріст клітин і призводять до неврозів. Наш організм знаходиться в стані постійного стресу.

У людей з хронічним стресом пошкоджуються області префронтальної кори головного мозку, які відповідають за управління емоціями і поведінкою. Ці зміни видно на знімках мозку. Через постійний стресу ми втрачаємо здатність тримати під контролем свої негативні емоції. Все це призводить до професійного вигорання і агресії [12,с.55].

Більшість проявів хронічного стресу і агресії - це наслідки порушення роботи префронтальної кори. У звичайний час вона намагається скорегувати нашу поведінку таким чином, щоб ми відчували мотивацію, отримували задоволення і відчували себе успішними.

Один з наслідків хронічного стресу - ангедонія, симптом, при якому знижується або повністю втрачається здатність отримувати задоволення. При ангедонії люди втрачають мотивацію до активностей, які раніше приносили задоволення: наприклад, спорт, хобі, музика, спілкування і секс.

Стрес в основному пов'язаний з психологічними і соціальними факторами: нас «виводять із себе» грубіяни-прохожі, вимогливе керівництво і щоденні пробки. Наша емоційна податливість гостинно відкриває двері перед стресовими факторами.

Таким стресовим чинником є і новини: об'єктивно вони не загрожують нашому життю або здоров'ю в момент прочитання, але організм включає режим захисту від нападу, витрачаючи дорогоцінні ресурси даремно.

Для посилення привабливості в новинні повідомлення часто спеціально вводять зайвий негатив. А в поточній ситуації, коли весь світ охоплений однією глобальною бідною, частка негативної інформації, яка вбудовується в наш образ світу, зростає з кожним днем.

Зараз в новинах особливо широко транслюється тривога, обумовлена можливими проблемами з роботою і здоров'ям: ми регулярно читаємо про скорочення зарплати, про неоплачуваних відпустках і вимушених звільнення; компанії закриваються; наші навички втрачають актуальність на ринку праці.

Ми турбуємося про кар'єрне просування, виконанні проектів та оцінки нашої діяльності. Ми побоюємося, що, втративши місце і зіткнувшись зі складною ситуацією на ринку праці, в результаті зможемо знайти лише гіршу за умовами і оплатою роботу.

Ми стривожені, бо поточна ситуація несправедлива, і розмірковуємо про цю несправедливість годинами, не вміючи прийняти її як даність. У своїй книзі «Ліки від нервів. Як перестати хвилюватися і отримати задоволення від життя» Р.Ліхі пише про те, що багато людей вважають занепокоєння помічником в пошуку вирішення проблеми.

Немов воно допоможе уникнути сюрпризів і підготуватися до найгіршого. Люди думають, що занепокоєння може мотивувати їх працювати

продуктивніше, але зазвичай доказів цьому не перебуває. Зазвичай вони просто турбуються, нічого не роблячи.

Результати опитування

Як було зазначено вище, автором цієї праці було проведено опитування жителів України. Всього опитано 56 респондентів. В основному чоловіки і жінки у віці 25-35 років, які живуть переважно у великих містах (Харків, Київ, Одеса, Львів, Івано-Франківськ). Більшість відповідей резонують з дослідженнями Mail.ru і ResearchMe. Тому зазначу тільки частину цікавих результатів.

Як і очікувалося, більшість з нас, так званих мілленіалів, дізнається новини з соцмереж. На другому місці канали в месенджері Telegram.

Більше половини опитаних не помічають впливу новин на продуктивність і агресивність.

Я запитав респондентів, чи користуються вони якимись лайфхаками для боротьби з агресивністю, тривожністю і пониженням концентрації уваги. Можна було вибрати кілька варіантів відповідей. Найпопулярніші розташувалися в такому порядку:

Спілкування з друзями на абстрактні теми - 50%.

Заняття спортом і перегляд серіалів отримали по 40% відповідей.

Далі йде алкоголь (20%), що трохи засмучує. Він ділить своє почесне 3-є місце з «зідзвонився з Zoom з улюбленими колегами».

З усіх опитаних тільки 10% обмежують вхідний потік новин шляхом видалення додатків соцмереж зі смартфона або відписок від новинних пабліків. П'ята частина респондентів читає новини тільки 1-2 рази в день. Вважаю за доцільне вступити в їхні ряди.

Отже, ми дійшли до висновку, що очевидною порадою для позбавлення від зайвої агресивності і тривожності є те, що вам просто потрібно перестати читати новини або хоча б обмежити їх. Видаліть з телефону додатки соціальних мереж, відпишіться від новинних пабліків, перестаньте заходити на сайти, які кожен день публікують гори інформації про всі жахи життя, читайте новини тільки 1 раз в день.

Ми всі повинні тренувати свою усвідомленість кожен день: стежити за якістю інформації що надходить, вчасно влаштовувати собі інформаційні детокси і звертати увагу на тривожні дзвіночки свого тіла. І повинні ми це не комусь, а самим собі.

Від уміння прийняти ситуацію і піклуватися про своє психічне і фізичне здоров'я залежить те, яким буде наше майбутнє після виходу з карантину.

Висновки до розділу 3

Отже, ми дізнались і проаналізували, як негативні новини впливають на поведінку людини та її продуктивність як на соціальному рівні, так і на нейробіологічному.

Ми дізнались, який ефект спричиняють ЗМІ на людину, коли вона ототожнює себе із негативним персонажем, уявляючи себе головним героєм фільму, що викликає жорстокість. Такі ефекти перегляду новин і фільмів викликають агресію і можуть посилюватися.

Серед молоді через частий перегляд інформації, що носить в собі насильницькі матеріали, проявляється ефект десенсибілізації, коли людина звикає до насильства і починає сприймати його за норму як у ЗМІ, так і в реальному житті.

Ми дійшли до висновку, що потрібно контролювати потік інформації, який має на нас негативний вплив, що ми повинні усвідомлено підходити до вибору інформації, яку ми отримуємо кожен день і слідкувати за станом свого здоров'я при цьому.

ВИСНОВКИ

Насильство в засобах масової інформації створює загрозу для громадського здоров'я настільки, що це призводить до зростання реального насильства та агресії. Дослідження чітко показують, що вигадане насильство на телебаченні та в кіно сприяє збільшенню агресії та насильства як у короткостроковій перспективі, так і протягом усього життя. Насильство на телебаченні також сприяє посиленню насильства, головним чином у формі імітаційних самогубств та актів агресії. Відеоігри та негативна інформація у ЗМІ однозначно здатні спричинити зростання агресії та насильства в короткостроковій перспективі, хоча довгострокових довготривалих досліджень, здатних продемонструвати довгострокові наслідки, не проводилось. Взаємозв'язок між насильством у ЗМІ та реальним насильством та агресією модерується характером медіа-вмісту, характеристиками та соціальним впливом на особу, яка зазнає цього вмісту. Проте середній загальний розмір ефекту є достатньо великим, щоб віднести його до категорії відомих загроз здоров'ю населення.

Як бачимо, проблеми засилля жорстокості є не лише в Україні. Безперечно, Україна повинна виробляти свої правила, щодо подачі новин і зображення у них насильства, з урахуванням ментальності, традицій, звичаїв, проте без огляду на бажання та смаки власників каналів.

Ми розкрили функції та сутність засобів масової комунікації. Сьогодні телебачення все активніше переймає на себе соціалізуючі функції, але, на жаль, цінності, які воно пропонує підлітку, далеко не завжди мають позитивне значення для розвитку його особистості.

В даній роботі нам вдалось дослідити особливості механізму та інтенсивність впливу основних ЗМІ на молодь, а також проаналізувати особливості масово-комунікативного впливу на соціалізацію особистості. ЗМІ,

як один з основних чинників соціалізації особистості, можуть бути використані як на благо суспільства, його культури, моральності, так і на шкоду.

Чимало сюжетів українського телебачення можуть спонукати людину повторити побачене. Прикладом можуть бути сюжети ТСН.

58% молоді прагнуть копіювати поведінку телегероїв, здебільшого з іноземних фільмів, а 37,3% молоді взагалі готові вчинити протиправні дії, наслідуючи телегероїв.

Також, ми визначили місце та роль ЗМІ в механізмі злочинної поведінки людини. Віддаючи належне працям учених, треба визнати, що проблема впливу ЗМІ на формування злочинної поведінки молоді досі лишається недосконало розробленою. Вплив ЗМІ на формування злочинної поведінки молоді простежено шляхом пошуку закономірних зв'язків між кількістю й характером інформаційних потоків у ЗМК, з одного боку, та стійкими змінами у свідомості та психіці осіб молодіжного віку – з іншого (суб'єктивний чинник), а також за допомогою простеження закономірних зв'язків між кількістю й характером інформаційних потоків у ЗМК, з одного боку, та структурою й динамікою злочинності осіб молодіжного віку – з іншого (об'єктивний чинник).

У контексті аналізу суб'єктивного чинника зроблено висновок, що в регуляції поведінки людини безперервно взаємодіють усвідомлювані та неусвідомлювані, раціональні та емоціональні компоненти.

Окрім того, ми дослідили вплив ЗМІ на агресивність людини і суспільства. Демонстрація насильства в телевізійних програмах і його вплив на поведінку людей і надалі досліджується соціологами і психологами досить активно. Опираючись на дані, отримані такими вченими США, як С. Фешбах, А. Сігал, Е. Маккобі, А. Бандура, Л. Берковитц та ін. можна зробити висновок, що інформаційне поле впливає на будь-якого індивіда, незалежно від його бажання та наявності безпосереднього контакту із ЗМІ, оскільки інформація проникає у підсвідомість інших індивідів, а від них, через їхні слова або вчинки, так чи інакше проникає у свідомість або підсвідомість навіть тих осіб, які не читають преси, не дивляться телебачення тощо. Через виявлення закономірних зв'язків

між кількістю та характером інформаційних потоків у ЗМІ, з одного боку, і стійкими змінами у свідомості та психіці осіб молодіжного віку – з іншого, у механізмі впливу ЗМІ на поведінку молоді визначений суб'єктивний чинник.

Ми проаналізували прогресивний зарубіжний досвід протидії негативному впливу ЗМІ на поведінку людини і суспільства. Більшість досліджень, проведених у різних країнах світу, виявляє безпосередній зв'язок між медіа-насильством і реальним насильством у суспільстві. Всі зарубіжні вчені сходяться на тому, що сучасне телебачення є досить агресивним, це є особливо небезпечним для дітей, бо вони сприймають те, що відбувається на екрані як дійсність та в багатьох випадках переймають моделі, стилі і взірці свідомості і поведінки. Ми упевнено можемо говорити про телебачення як про одного з найвпливовіших агентів соціалізації молодого покоління. Необхідно сьогодні сформулювати критичне ставлення підлітків до змісту телевізійних передач, які пропагують часто помилкові цінності. Чим частіше діти та дорослі бачать на телебаченні насильство, тим більш ймовірним є для них проявлення агресивної поведінки за певних умов у реальному житті.

Ми розробили конкретні рекомендації щодо мінімізації впливу ЗМІ на формування злочинної поведінки молоді. У структурах Ради Європи, членом якої є Україна, прийнято більше ніж сто нормативно-правових угод і рекомендацій, спрямованих на врегулювання суспільних відносин в інформаційній сфері. Чимало з них містять положення стосовно нейтралізації негативного впливу ЗМІ на дітей та молодь. Провідні країни світу приділяють цьому напряму запобіжної діяльності велику увагу. На жаль, на відміну від розвинутих західних держав, вітчизняна практика досі не розробила ефективних механізмів захисту молодого та дорослого споживача від такого негативного медійного впливу.

Стан медіа-грамотності та медіа-культури сучасної молоді можна вважати незадовільним. Незважаючи на тривалість безпосередніх контактів із ЗМІ, більшість молодих людей наперед не планує, що й коли вони будуть дивитися, не мають чітко визначених медійних уподобань, недооцінюють рівень впливу

ЗМК на формування їх світосприйняття, не вміють критично оцінювати інформаційні повідомлення.

Як і очікувалося, більшість з нас, так званих мілленіалів, дізнається новини з соцмереж. На другому місці канали в месенджері Telegram. Більше половини опитаних не помічають впливу новин на продуктивність і агресивність. Ми дізнались і проаналізували, як негативні новини впливають на поведінку людини та її продуктивність як на соціальному рівні, так і на нейробіологічному.

Сцени вербальної та фізичної агресії у ЗМІ призводять до пересичення, звикання і прилаштування до агресивності, втрати емоційної сприйнятливості до чужого болю. Більшість респондентів ставляться до них швидше нейтрально, ніж позитивно або негативно.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 тис. слів. – К.: Ірпінь; ВТФ “Перун”, 2001.
2. Вказівки продюсерам Бі-Бі-Сі. – К., 1998
3. Девід Маєрс. Соціальна психологія. Інтенсивний курс. – СПб.: прайм – ЄВРОЗНАК, 2000
4. Дроздов О.Ю. Засоби масової комунікації як фактів агресивної поведінки молоді / О.Ю. Дроздов // Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія». — 2000. — № 483. — С. 48—53.
5. Дроздов О.Ю. Телебачення, як джерело впливу на соціальну спрямованість молоді / О.Ю. Дроздов // Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія: Матеріали методологічного семінару АПН України, 12 листопада 1998 р. — К. : Гнозис, 1998. — С. 481—486.
6. Еко Умберто З приводу західної вищості // Журнал Ї. – 2002. - №25
7. Законодавство в світі книги: шляхи реалізації в Україні рекомендацій Ради Європи / Укр. асоціація видавців. Київ : Книжкова палата України, 1998. — 120 с.
8. ЗМІ догрались – українці вже хочуть цензури (опитування)// УНІАН. 2009. – 18 бер.
9. Іванов В, Сердюк В. Журналістська етика. – Київ.: Вища школа, 2007.
10. Іванов В. Соціологія масової комунікації / В. Іванов. — К. :Фактор, 2003. —193 с.
11. Інститут масової інформації. Етичні засади роботи журналіста: західний досвід. – Київ.: Софія –А, 2004.
12. Мельник А. Після програми по телевізору повішався 13-річний Стасик з Вороновиці // 33 канал. – 2009.- 28 січ.
13. Москаленко А. З. Теорія журналістики : навч. посібник для педвузів. Київ : Експрес-об'ява, 2002. – 334 с.
14. Напиральська О.І. Молодь – особлива група в суспільстві / О.І. Напиральська // Наука і вища освіта : тези доповідей учасників XV Міжнар. наук. конф. молодих науковців (17–18 травня 2007 р., м. Запоріжжя) : у 3 ч. / ГУ “ЗІДМУ”. – Запоріжжя : ГУ “ЗІДМУ”, 2007. – Ч. 3. – С. 247–248.
15. Напиральська О.І. Запобігання молодіжній злочинності та засоби масової комунікації / О.І. Напиральська, С.Ф. Денисов // Запорізькі правові читання :

матеріали щорічної Міжнар. наук.-практ. конф. (17–18 травня 2007 року, м. Запоріжжя) / за заг. ред. С.М. Тимченка і Т.О. Коломоєць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – С. 286–287.

16. Напиральська О.І. Позитивний вплив засобів масової комунікації на осіб молодіжного віку / О.І. Напиральська // Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС. – 2008. – № 2. – С. 114–121.

17. Напиральська О.І. Використання засобів масової комунікації у визначених напрямках запобігання злочинності / О.І. Напиральська // Удосконалення діяльності ОВС України з попередження й розкриття злочинів та інших правопорушень : збірник тез доповідей учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (02 листопада 2007 року, м. Запоріжжя). – Запоріжжя : ЗЮІ ДДУВС, 2007. – С. 36–38.

18. Напиральська О.І. Молодіжна злочинність та засоби масової комунікації – частина нашого сьогодення / О.І. Напиральська, С.Ф. Денисов // Актуальні питання реформування правової системи України : зб. наук. ст. за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф. (1–2 червня 2007 року, м. Луцьк) : у 2 т. / уклад. Т.Д. Климчук, І.М. Якушев. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Т. II. – С. 190–194.

19. Остапа С. Телеправа на межі цинізму // Телекритика. – 2008. – 10 трав.

20. Потятиник Б. Екранне насильство. Вплив медіа // Медіакритика. – 2008. – 5 груд.

21. Потятиник Б. Медіа: ключі до розуміння. – Львів.: ПАІС, 2004.

22. Прилюк Д. М. Теорія і практика журналістської творчості: у двох книгах : навч. посібник для студентів педвузів. Київ : Вища школа, 1971 – 1973. 280 с.

23. Федоров А. В. Насильство на екрані // Людина. – 2004. - №5.

24. Харріс Р. Психологія масових комунікацій. – Сан – Петербург.: пройм – ЄВРОЗНАК, 2002.

25. Черненко А. Натисни на кнопку // Дзеркало тижня. – 2003. - №11. – 22-28 бер.

26. Чупрій Л.В. Вплив телебачення та Інтернету на моральне та фізичне здоров'я дітей

27. Шіслер Я. Преєр Г. Насильство як “фурія зникнення” // Журнал І. – 2002. - №25.

28. Alvarez MM, Huston AC, Wright JC. 1988. Gender differences in visual attention to television form and content. *J. Appl. Dev. Psychol.* 9(4):459–75

29. Anderson CA, Bushman BJ. 2002. Human aggression. *Annu. Rev. Psychol.* 53: 27–51

30. Anderson CA, Dill KE. 2000. Video games and aggressive thoughts, feelings, and behavior in the laboratory and in life. *J. Pers. Soc. Psychol.* 78:772–90

31. Atkin C. 1983. Effects of realistic TV violence vs. fictional violence on aggression. *Journal. Q.* 60:615–21
32. Bandura A. 1994. Social cognitive theory of mass communication. In *Media Effects: Advances in Theory and Research*, ed. J Bryant, D Zillmann, pp. 61–90. Hillsdale, NJ: Erlbaum
33. Bandura A, Ross D, Ross SA. 1963. Vicarious reinforcement and imitative learning. *J. Abnorm. Soc. Psychol.* 67:601–7
34. Berkowitz L, Alioto JT. 1973. The meaning of an observed event as a determinant of its aggressive consequences. *J. Pers. Soc. Psychol.* 28:206–17
35. Bryant, Thompson, Jennings, Susan. *Fundamentals of Media Effects* (неопр.). — Waveland Press Inc., 2013. — С. 155.
36. Bushman BJ. 1995. Moderating role of trait aggressiveness in the effects of violent media on aggression. *J. Pers. Soc. Psychol.* 69:950–60
37. Cantor J. 1994. Confronting children's fright responses to mass media. In *Media, Children, and the Family: Social Scientific, Psychodynamic, and Clinical Perspectives*, ed. D Zillmann, J Bryant, pp. 139–50. Hillsdale, NJ: Erlbaum
38. Dodge KA, Pettit GS, Bates JE, Valente E. 1995. Social information-processing patterns partially mediate the effect of early physical abuse on later conduct problems. *J. Abnorm. Psychol.* 104(4):632–43
39. Geen RG, Stonner R. 1973. Context effects in observed violence. *J. Pers. Soc. Psychol.* 25:145–50
40. Gerbner, G. (1998). «Cultivation analysis: An overview». *Mass Communication and Society*, 3/4, 175—194.
41. Hapkiewicz WG, Stone RD. 1974. The effect of realistic versus imaginary aggressive models on children's interpersonal play. *Child Study J.* 4(2):47–58
42. Himmelweit, H.T., Oppenheim, A.N., & Vince, P. (1958). *Television and the child: an empirical study of the effect of television on the young*. London: Published for the Nuffield Foundation by Oxford University Press.
43. Huesmann LR, Moise JF, Podolski CL. 1997. The effects of media violence on the development of antisocial behavior. In *Handbook of Antisocial Behavior*, ed. DM Stoff, J Breiling, JD Maser, pp. 181–93. New York: Wiley
44. Josephson WL. 1987. Television violence and children's aggression: testing the priming, social script, and disinhibition predictions. *J. Pers. Soc. Psychol.* 53: 882–90
45. Moise-Titus J. 1999. *The role of negative emotions in the media violence aggression relation*. Unpubl. PhD diss., Univ. Mich
46. Powell, L. M.; Szczpka, G.; Chaloupka, F. J.; Braunschweig, C. L. Nutritional content of television food advertisements seen by children and

- adolescents (англ.) // Pediatrics (англ.)русск. : journal. — American Academy of Pediatrics (англ.)русск., 2007. — Vol. 120, no. 3. — P. 576—583.
47. Большой психологический словарь: под ред. Б.Г Мещерякова, В.П. Зинченко. — М., 2004 г. — с.14.
48. Бэрн, Р. Агрессия/ Р. Бэрн, Д. Ричардсон. — СПб. - 1997г. — с.110-115.
49. Бютнер, К. Жить с агрессивными детьми/К. Бютнер. — М., 1991г. — с. 71.
50. Глинская, М.А. Информатизация образования – путь к построению информационного общества/ М.А. Глинская // Человек и труд. – 2003г. - №12. – с. 69.
51. Дженингз Брайан, Сузан Томпсон, "Основы воздействия СМИ" Пер.с англ. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2004. — С. 191-215. — 432 с.
52. Дроздова А.Ю. «Агрессивное» телевидение: социально – психологический анализ феномена / А.Ю. Дроздова // Социс. — 2001. —№ 8 —С. 62—67.
53. Энциклопедия преступлений и катастроф: дети-преступники. - Минск, 1996г.- с. 40-44.
54. Евгеньева Т.В. Технологии социальных манипуляций и методы противодействия им. — СПб.: Питер, 2007. - 112 с.
55. Козырева, А. Н. СМИ: манипуляция или управление общественным мнением? / А.Н. Козырева // Обозреватель. – 2003г. - №5. – с. 105.
56. Махов, Ф. С. США: молодежь и преступность/ Ф.С. Махов. – М. – 1972 г.- с.27-49.
57. Медведева, И. Я. Дети нашего времени /И.Я. Медведева. – М., 2000 г.- с. 59-67.
58. Назаров, М.М. Массовая коммуникация и общество/ М.М. Назаров.- М., 2004. –с. 7-8.
59. Паренс, Г. Агрессия наших детей/ Г. Паренс. – М., 1997г. – с. 19-20.
60. Прокофьев, В. Ф. Тайное оружие информационной войны/В.Ф. Прокофьев. – М., 1999г. – с. 36.
61. Тарасов К. А. В поисках выхода из ловушки экранного насилия / К. А. Тарасов // Вестник МГУ. Сер.18 « Социология и политология ». — 1999. —№4. — С. 123—136.
62. Шариков А.В. Детское телевидение. Взгляд социолога /А.В. Шариков, В.П. Чудинова // Дети и культура / [отв. ред. Б.Ю.Сорочкин]. — М. : КомКнига, 2007. —С. 58—85.
63. Шкондин, М.В. Средства массовой информации: системные характеристики/ М.В. Шкондин. – М., 1995г.-с.28-30

64. Біла І. Про дитяче телебачення, якого немає в Новій Україні [Електронний ресурс] / І. Біла. — Режим доступу : http://dialogs.org.ua/issue_full.php?m_id=9409.
65. Еготинцева Е.М., Соціальна роль СМІ [Електронний ресурс] / Е.М. Еготинцева, Н. Кравченко. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Psihologia/67886.doc.htm.
66. Жмуров Д.В. Сценарна агресія. Вплив СМІ на криміналізацію молоді [Електронний ресурс] / Д.В. Жмуров. — Режим доступу : http://nпросто.info/scen/scen_index.html.
67. Золотарева М.Н. Вплив СМІ на свідомість молоді [Електронний ресурс] / М.Н. Золотарева. — Режим доступу : http://www.mssolutions.ru/index.php?option=com_content&view=article&catid=110:2011-11-04-20-11-23&id=2717:2011-11-07-18-09-04&Itemid=206
68. Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинів серед неповнолітніх [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.nbu.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/\[in=_scripts/ep.in\]](http://www.nbu.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/[in=_scripts/ep.in]).
69. Телебачення і відеоігри перетворюють дітей в агресорів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.realvoice.info/modules/myarticles/article.php?storyid=379>.